

/ 68

साक्षात्

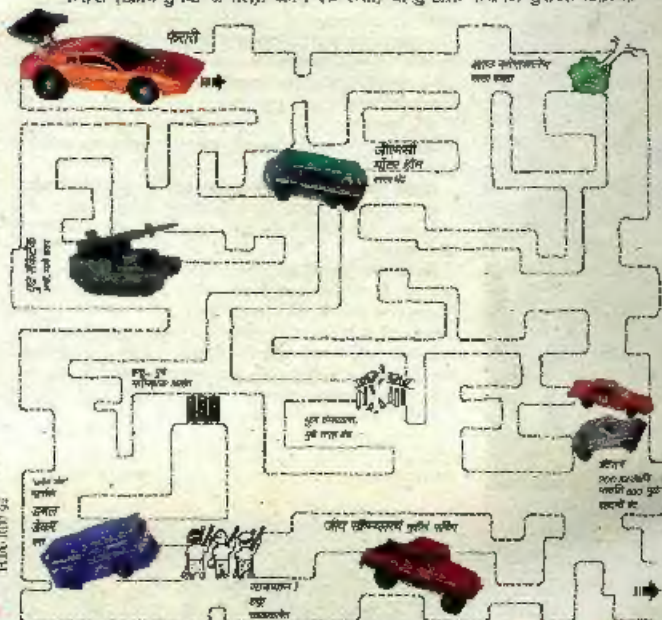
ऑगस्ट १९९३

RS

 Fullscreen
 127

अधुन मर्ग दाखलिया ह एवन अइसे नाव, ब्य. शब्दा आदि मखसस ह्य कयावर
पाव्या लि ईट एकोय मंग, बल पसार लि, (टोड्ड डिजिन), लिओ हाज,
३६-मै, कुज जगलेरी रोड, मुंबई ४००६२३. प्रदेस कसुन प्रोफेसियल एक मस हई

श्री कांची कामकोटि
पीठाधिपति

आजचे हे परमाचार्य ८६ वर्षापूर्वी
 काशिकरचार्यांचे वारस म्हणून व कांवे
 येथील मठाचे ६८ वे शंकराचार्य म्हणून
 नियुक्त झाले. यांनी ही नियुक्ति मोठ्या
 विविध परिस्थितीत झाली. ६६ वे आचार्य श्री
 बडोदकर सरस्वती यांनी सन १९०६
 मध्ये वारा वर्षाचा बालक स्वामीनाथन याचा

दुसऱ्याच वर्षी १९६१ चे आचार्य कंवीची अवधील कलवै नाकाच्या गावी दिवंगत झाले. त्या देवी स्वामीनाथन विडिजनम नाकाच्या एका छोट्या शाहूवात एकत्र श्रवचन निराचरी शकते शिकत होत. स्वामीनाथनच्या मोठ्या आईचा मुलगा प्रथम पावसूच पीछीधरपतीसह रहात असे, म्हणून १९६१ च्या आचार्यांच्या मृत्यूनंतर त्याची ६७ वा आचार्य म्हणून नियुक्ति झाली. स्वामीनाथनच्या मोठ्या आईने आपल्या सांस्कृतिक एक मुलाला काळा समर्पित करण्याचा निर्णय घेतला. या विषया आईने भेटण्यासाठी आणि तिला फाल्गुन देण्यासाठी स्वामीनाथन सुद्धा आईसह कंवीला आला.

आई ति म्मलगा जेव्हा कवीला संघर्ष तेव्हा कवी रीठाचा एक नमूनाही स्वाभिमानाचला 'कलवी' येथे घेऊन गेला. आंबेच्या पीठळीपेठरीची कृती कार पिघडनी आहे हे रम्यातून त्याला स्पष्टले. अशा स्थितीत स्वाभिमानाने ६८ वे शंकराचार्य भवनेचे वता संस्थापाने त्याला आग्रह करून पाचवा अर्थ अक्षा की त्याने पदवी शरणा कल्ल सदैव अंबांबांध्या स्वीकारून सधे करीतूचक यंत्रने लयाकून मल्ल कावे

परमाचार्यांना बेव्हा या प्रसंगाची वाटवण करून देण्यात आली, तेव्हा ते म्हणाले "मी कधी कल्पना करू हाकलो नव्हतो, अशा त्या चढनेचं सल्लं सोडतं जायचंय वादलं! बैलवाडीत असून राम-स्मरण करीव मी माझा बाकीचा प्रकाश पूर्ण केला."

ही जगावपारी स्वीकारण्याची अनुभूति वडिलांनी स्वामीनाथमला तरिने दिली. १३ फेब्रुवारी १९०७ रोजी स्वामीनाथन यांनी कामगोष्टी पीठाचे ६८ वे शांकराचार्य म्हणून नियुक्त झाले आणि त्यांनी ६९ व्या आचार्याचे नाव धारण केले. चंद्रशेखर सरस्वती तरुण आहेत, भक्ती काळखत त्यांना खुप मोठ-मोठी कर्तव्ये पार पाडायची आहेत. हे सर्व काही करण्यासाठी विद्या व निष्ठेची यांची अत्यंत आवश्यकता आहे. म्हणून ते एकाग्रता विद्या अभ्यास करीत, तपस्या करून आपल्याला अधिक योग्य बनविण्याचा प्रयत्न करीत. शोक-कल्याणाच्या सीमे आकांक्षेने ते निरंतर रात्रीविस आध्यात्मिक साधनेत सलग राहत.

सन १९०९ प्रभु एक्वीस वर्षे त्यांनी श्री आदिशंकरांप्रमाणे संपूर्ण भारताची द्वाविबय यात्रा केली. कितीही शंकर असल तरी ते पायीच चालत. विरुपाय झाला तर कधी ते पालवीत बसत.

परमाचार्य महापंडित आहेत. त्यांनी ग्रीक, लॅटिन व इंग्लिश भाषांचे अध्ययन केले. ग्रीक राजमाता म्हणाल्या-"त्यांचे स्वरूप निर्मल आध्यात्मिक आहे." राजकुमारी म्हणाली-"त्यांचे दर्शन म्हणजे पूर्णत्वाचं दर्शन आहे!" अशा ऐतीने त्यांनी आपली आध्यात्मिक अनुभूति व्यक्त केली, त्यांचे वर्णन करताना एक अमेरिकन खबरेदार म्हणाला-"ते संन्याशांचे राजे आहेत."

सन १९२७ मध्ये महात्मा गांधी व परमाचार्यांनी घेट झाली. ते एकमेकांशी कोलत असताना राजाजींनी येऊन गांधीला वाटवण करून दिली-"मोहनजी वेळ झालीर." गांधींनी म्हणाले-"आशावांशी संभाषण हेच आजचं माझं संध्याकाळचं भोजन?"

जे साधारणपणे ६४ वर्षे जगली, त्याने एक हजार पुर्णिमा पारलेल्या असतत. म्हणून यावेळी 'सहस्र-चंद्र' उत्सव साजरा केला जातो. पण कांची परमाचार्य सर शांकर वर्षे जगले आहेत. म्हणून त्यांच्या प्रेक्षकांनी 'शताब्दी-महोत्सव' घाटल साजरा करण्याचा निश्चय केला आहे.

काही वर्षांपूर्वी परमाचार्यांनी एक लेख लिहिला-"मला जीवनाचे काय शिकवले?" या लेखात ते म्हणतात-"दुसऱ्याकरीता जगण्यासाठीच परमेश्वराने काही धाग्यांना जन्म दिलेला असतो. हेच मला जीवनाचे शिकवले आहे."

परमाचार्यांचे उपदेश

निर्मिणकृपा धर्माचे सिद्धांत व आचर-व्यवहार यांत फरक असणे स्वाभाविक आहे. पण हा अशी कोणाचं दोष नाही. सर्व धर्मांचे आचर-व्यवहार एकाच प्रकारचे असण्याची आवश्यकता नाही, पण सर्व धर्मांत मैत्री असणे आवश्यक आहे. एका ही गोष्ट सर्वोपेक्ष महत्त्वाची आहे.

आजकाल जगात शिस्त राहिलेली नाही. कुठलं ही काम व्यवस्थितपणे घाबलेलं दिसत नाही. ध्येयहीन अवस्थेत सगळी कामं चालू आहेत. अशा स्थितीत जगातील वडवळ-उतार पाहून जगात फार कठिण काम होऊन कसलंय. म्हणून आपण शिस्त पालन करणे आवश्यक आहे. स्वतःला शिस्तीत राहण्याची स्वयं लक्षणे, सर्वत्र शिस्त-पालन करणे हा सर्वात उत्तम मद्रूप सिद्ध होणार आहे. आपल्यामुळे दुसऱ्या व्यक्तीला क्रम होणार नाही बरी वसत घेतली पाहिजे. कोणती कर्तव्ये आपण बजावतारेजे पार पाडली तर निरतबद्ध जीवन जगत येईल. शिस्तीमुळे चांगलं स्वयं करणारा आपल्याला प्रोत्साहन मिळेल, आपलं मन निर्मल नि संतुष्ट होईल.

सासू नि सून

श्रीपुर नावच्या गावी एक शेतकरी रहात असे. त्याचं नाव भूषण.

त्याची बायको कामाक्षी मोठी कजाग आई होती. तोंडाला येईल ते बडबडत असे.

भूषण आणि कामाक्षी इंपतीला तीन मुली ति एकच एक मुलगा होता. दोन मोठ्या मुली नि मुलगा आई जे म्हणेल त्याला मान तुकवीत. आई विरुद्ध काही बोलण्याचे धाडस ते करीत नसत. म्हणून या तिघांच्या बाजूने कामाक्षी निश्चिन्त असे. तिसरी मुलगी चंदना आपल्या वडिलांसारखी होती. ती कोणाशी फार बोलत नसे.

दुसऱ्यांशी कसे वागावे, मोठ्यां बद्दल आदर कसा दाखवावा, लहानांशी कसे प्रेमाने वागावे, आपल्या बरोबरीच्यांशी कशी मित्रता राखावी, बगैरे विषयांचर

आई-वडील तिला आपापल्या परीने समजावीत.

चंदना डपवर झाली तेव्हा कामाक्षीने नवऱ्याची परवानगी न घेताच केशव नावाच्या एका तरुणाशी तिचे लग्न लावून देण्याचा निश्चय केला.

एक दा चंदनाची एक मैत्रीण विमला तिला भेटायला कामाक्षीच्या घरीं आली. एक वर्षापूर्वी विमलाचे लग्न झाले होते. दोघी मैत्रीणी गप्पा-गोष्टी करीत बसल्या होत्या. एवढ्यात मध्येच कामाक्षीने येऊन विमलाला विचारले-"विमला, कसं काय हल्ली चाललंय तुझं?"

विमलाची सासू बारीक-सारीक गोष्टीत नाराज होत असे. सुनेनं केलेलं कुठलं ही काम तिला आवडत नसे. विमला यामुळे फार कष्टी होई.

रेवती रचनबरे

एकदा तिने आपल्या नवऱ्याकडे सासूबद्दल तक्रार केली. तिला कसा वास होतो हे सविस्तार तिने नवऱ्याला सांगितलं. सगळं ऐकून नवर फक्त एवढंच म्हणाला-“आई म्हणेल तसं करीत जा!”

हे. ऐकून कामाक्षी विमलाला म्हणाली-“सुनेने सासूशी जरा कठोरपणेच वागले पाहिजे.”

मैत्रिणीशी आणखी काही भण्णा-गोष्टी करून विमला आपल्या घरी निघून गेली तेव्हा कामाक्षीने चंदनाला उपदेश केला-“तुझी मैत्रीण काय म्हणत होती, नीट ऐकलंस ना? उद्या लग्न करून सासरी गेलीस, तर सासूच्या प्रत्येक गोष्टीला मान तुकवू नकोस. तिच्या

प्रत्येक म्हणण्याला हो म्हणत गेलीस तर तू संपलीच. सासूला आपल्या कड्यात ठेवलेस, तर तुझी घडगत!” आईचा सगळा उपदेश चंदनाला वांगला पटला.

केशवशी चंदनाचं लग्न थाटमाटात पार पडलं. चंदनाची सासू पार्वती मोठ्या शांत स्वभावाची होती. सर्वांशी ती प्रेमाने वागे. पण कुणी काही चूक केली तर मात्र ती तिला सहन होत नसे.

चंदना ज्या दिवशी सासरी आली, त्या दिवशी पार्वती स्वयंपाक-घरात काम करीत होती. तिथूनच सुनेला बोलावून तिने सांगितलं “अंधार पडू लागलाय, दिवा लाव.”

तरी पण चंदनाने दिवा लावला नाही. धोड्या वेळाने सासू स्वयंपाक-घरातून

बाहेर आली. तिनेच दिवा लावला नि सुनेला विचारलं-“सुनवाई, मी दिवा लावायला सांगितलं. तू दिवा नाही लावलास. ऐकू का नाही आलं तुला?”

यावर चंदनाचं उत्तर दिलं-“माहेरी आई मला काही काम नाही करू देत!”

पार्वतीने समजावलं-“अग ते माहेर आहे. तिथं तुला लहान मुलगी समजलं जातं. माहेरी काही काम न केलं तरी चालतं. हे सासर आहे, इथं तुला घर संभालायचंय, काम केलंच पाहिजे.”

हे सगळं ऐकून चंदनाला वाटलं-“सासू पहिल्या पासूनच सगळी कामं माझ्याकडून करून घ्यायचा घाट घालते आहे.”

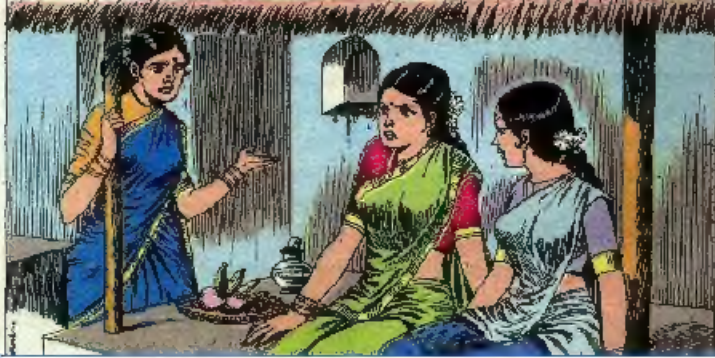
इथूनच सासू-सुनेचं प्रच्छन्न पुढं सुरू

झालं. सासूने काही ही सांगितलं तर चंदना नेमके त्याच्या विरुद्ध करी. होय म्हणजे नाही, नि नाही म्हणजे होय! सुनेच्या अशा वागण्यावर सासू नाराज होई.

केशवच्या लक्षात आलं की आई नि सुनेचं काही पटत नाहीये दोघी एकमेकींवर असंतुष्ट आहेत. त्याला हे ही समजलं की चूक आपल्या बायकोची आहे, चंदनाला तो काही बोलला की ती रागावत असे. अशा रीतीने नवरा-बायकोची भांडणं सुरू झाली.

अशातच विमला एकदा आपल्या मैत्रिणीला भेटायला आली. सासरी चंदनाचं कसं काय चाललय हे तिला पहायचं होतं.

चंदनाने काही न लपवता सान्या गोष्टी

विमलाला सांगितल्या. ती म्हणाली-
"माझ्या सासूमुळे हल्ली आम्हा
नवरा-बायकोत सुद्धा भांडणं व्हायला
लागली आहेत!"

विमलाला आपल्या मैत्रिणीच्या या
वागण्याचं मोठं आश्चर्य वाटलं. आपलं
आश्चर्य प्रकट करीत ती
म्हणाली- "चंदना, तू मोठी अडाणी नि
भोळी-भाबडी आहेस. तू जे काही सांगत
आहेस, त्याचा सांगश मला तरी एवढाच
दिसतोय की तुम्ही सासू फार चांगली बार्ड
आहे. अशी सासू तुला मोठ्या भाग्याने
मिळालेली आहे. तूच तिच्याशी कठोरपणे
वागत आहेस!"

असलं विचार करीत चंदना
म्हणाली- "तुझं म्हणणं बरोबर आहे!
तुला आठवतंय माझ्या लग्नापूर्वी तू
एकदा माझ्याकडे आली होतीस. तेव्हा
तू म्हणत होतीस- 'सासू जे म्हणेल ते
मी करते. तरी पण सासूचं शोपूट आपलं
नेहमी बाकडंय! नित्या माझ्या कामावर
टीका करीत असते' तुझं सगळं बोलणं
ऐकून आईने मला सल्ला दिला होता.
सासूची प्रत्येक गोष्ट ऐकून मान तुकवू
नकोस, तिला आपल्या ताब्यात ठेव,
आईच्या उपवेशानुसार मी सर्व काही
करीत आहे.

यावर आणखी आश्चर्य प्रकट करीत
विमला म्हणाली- "माझ्या नि तुझ्या
सासूत कठेव समानता दिसत नाही. तू
आता सासरी आली आहेस. माहेरच्या
गोष्टी विसरून जा. तुझ्या आईने तुला
जो बदसल्ला दिला, तो विसरून जा.
जाणून-बुजून आपल्या कुटुंबाला आगीत
ढकलू नकोस. इतकी सुरेख सासूनि नवरा
मिळाल्याबद्दल आपल्याला धन्य मान.
आईच्या उपवेशा सक्षत ठेवून व्यर्थ आपलं
जीवन दुःखमय बनवू नकोस." नंतर तिने
चंदनाला सासरी कसं वागावं नि आपल्या
घराला स्वर्ग कसं बनवावं हे ही
समजाऊन सांगितलं.

चंदनाने विमलाचे म्हणणे नीट

ध्यानपूर्वक ऐकून घेतले नि म्हणाली-
"ठीक आहे, काही दिवस तुझ्या
सल्ल्यानुसार करून पाहते. काय परिणाम
होतोय पाहू या." आणि विमला आपल्या
घरी निघून गेली.

तुसच्या दिवशी चंदना भल्या पहाटे
उठली, स्नान करून तिने स्वयंपाक-घरात
प्रवेश केला. सकाळी उठून कधी स्नान
न करणारी सून आज आंघोळ करून
स्वयंपाक घरात आलेली पाहून पार्वती
खूष झाली.

तिसऱ्या दिवशी सकाळी आंगण
स्वच्छ करून पार्वती सडा घालायला
लागली तेव्हा चंदना सासूपाशी येऊन
म्हणाली- "सामूबाई, तुम्ही राहू घा.
मी सडा घालून रांगोळी काढते."
चंदनाने सडा घातला नि छान रांगोळी
काढली.

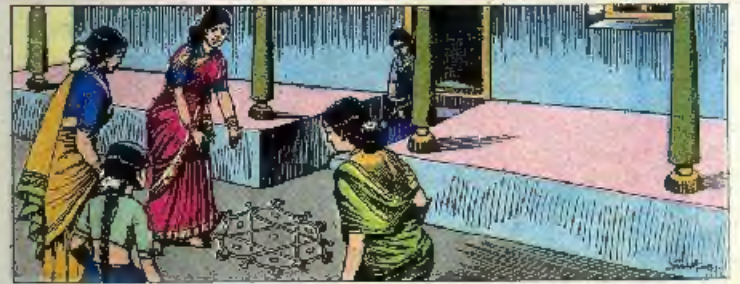
सुनेत एवढा बदल झालेला पाहून खूप
होऊन सासू ज्याच्या त्याच्याकडे सुनेचे

गुणगान करू लागली- "पाहिलंत.
माझ्या सुनेने किती छान रांगोळी काढली
आहे!"

सासूच्या या वागणुकीमुळे चंदनाच्या
मनात सासूबद्दलचा आदरभाव दुणावला.
तिच्या दृष्टीने सासू एक आदर्श सासू नि
उत्तम स्त्री बनली.

काही दिवसांनी चंदना गर्भवती झाली.
सासूच्या आनंदाला पारवार राहिला
नाही. सुनेना ती पूर्ण विश्रुति देऊ
लायली. स्वतः स्वयंपाक करून सुनेपुढे
वाढलेलं ताट येऊं लागलं. चंदना एक
दिवस हसत हसत म्हणाली- "सासूबाई,
माझ्याच्याने भोजन घेणं जमलं नाही, तर
उद्या तुम्ही स्वहस्ते माझ्या तोंडात ही घास
घालाल असं वाटतंय!"

मंदस्मित करीत पार्वती म्हणाली-
"होय चंदना, तुझ्यासारखी सून मिळाली
तर तिच्या तोंडात घास देण्यात काही
कमीपणा का आहे?"

हिंसक प्रवृत्ति

विश्विंपुरा राजा विकटसेन स्वतः हिंसात्मक स्वभावाचा होता. युद्ध करणे, बंदी म्हणून पकडलेल्या लोकांना मारून टाकणे, देवाला भलीक्या नावावर वसंख मूक निवांची हत्या करणे त्याला स्वभावतः फार आवडे.

मंथी धर्मकीर्ती हिमोपदेश राजा एका कालास ऐकून दुःखा कानासोहल देई. 'यथा राजा तथा प्रजा' या तत्वाप्रमाणे राज्यात हिंसेची प्रवृत्ति वाढत चालली होती.

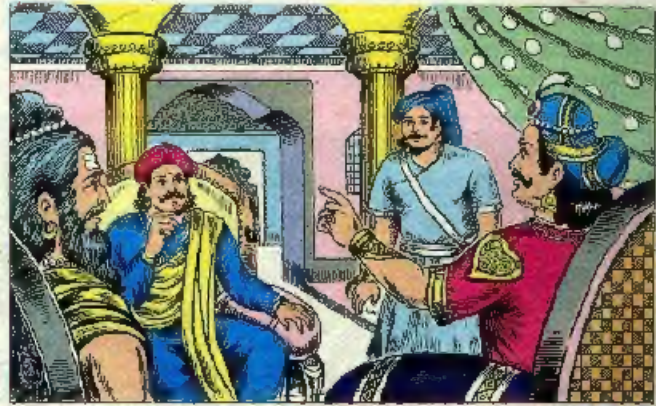
अशात सत्यानंद नावाचा एक साधू संन्यास्या निमंत्रणावरून राजाला भेटायला आला. त्याने राजाला पुराण, उपनिषदे, इस्ति स्मृति ग्रंथातील अनेक कथा ऐकवल्या आणि बहिंसा ही कशी श्रेष्ठ प्रवृत्ति आहे हे समजावले. हिंसेचा का त्याग करावा हे सत्यानंदास मोठ्या रोबक पद्धतीने राखेला सांगितले.

राजा विकटसेन हात जोडून साधूला म्हणाला- "स्वामी, आपण बाहेर गुरू, मी आपल्याला कथ गुरू-विक्षिप्त घादी ते सांगे."

मंत्रिंसम करीत साधू म्हणाला- "राजा, तुमचा राज्यात हिंसेचे तळबळ लागू आहे. तू आणि तुझी प्रजा यांसी बहिंसा-कलाचे पालन करावे. हीच साधी गुरू-विक्षिप्ता!"

"हकर!" म्हणून विकटसेनने आपल्या सेनापतीला बोलावले नि आज्ञा दिली- "सेनापति, आपल्या राज्यात सर्वांनी बहिंसा-इतार्च पालन करुधरचं! माझ्या आज्ञेची ताचडतीन अमनवज्जुनी पत्तवी. दबडी पिटवून सर्व नागरिकांना बावघ करा, जर कोणी बहिंसेचे पालन केले नाही तर आपणा-पुढचा विचार न करता त्याला छत्र मारून टाक. हीच साधी आज्ञा आहे."

मंथी धर्मकीर्ती आणि साधू सत्यानंद यांनी राजाची ही आज्ञा ऐकणी आणि डोक्याला हात टेकले.

अद्भुत फूल

३

(राजसत्त्व योरीनाथने राजा प्रतापवरमा आणि राजकुमारी प्रियंवदाला हाकळिंद कुलाच्या बापावडूनची सविस्तर हाकिल सांगितली. सेनापती गम्भीरबबाने येऊन राजाला बातमी दिली की, माणिस्यपूरीच्या दक्षिण प्रांतातील समुद्रतटावरील गाव आणि तेथील थडे बचानकपणे घराघरांनी झाडी आहेत. अनु मयगीत झालेसी प्रजा वाट फुटेल तिकडे धावत सुटमी आहे-पानंतर)

समुद्रतटीची घरे अचानकपणे का कोसळली याबद्दल कोणीच काही बोलू शकेना. त्या दिवशीची रात्र तर अगदी शांत होती. कुठे पाऊस पडला नव्हता कि कुठे समुद्रात वावळली झाले नव्हते! सकाळी अठून पहातात, तर घरे आपली जमीनवोस्त झालेली! प्रत्येक जण आपापल्या परीने विचार करत होता की

असे का झाले? पण कोणीच कोठल्या निर्णयावर मात्र येत नव्हते! बास, प्रत्येकांना आपल्याच जगण्याची काळजी पडली होती. कराही प्रकारे जीव वाचवून तेथून पळून जाणे एवढेच त्यांच्या हातात अुरले होते. त्यांची अशी धारणा होती की अजून थोडा वेळ जरी इचे थांबलो, तर आपल्या जिवावर बेतेल! भयभीत

यांचोबा

जनता अशा तऱ्हेने लक्ष्मीन होऊन वेडी-वाकडी पळत सुटली होती!

पळून गेलेली काही भयभीत भाणसे राजधानीत पोचली. नगरद्वारावर तैनात असलेल्या सैनिकांनी ही वार्ता सेनापतीला सांगितली. सेनापतीच्या आज्ञेवरून सैनिक त्या लोकांना छ्वास बनवलेल्या शिबिरात घेऊन गेले. काही शरणागतीने मन्दिराच्या प्रांगणात आश्रय घेतला, तर काहींनी कालच्या रात्री वसंतोत्सव साजरा झालेल्या मैदानात. शरणागतीने अशा प्रकारे आपली रात्र घालवली.

राजकुमारी प्रियंवदा आपल्या सख्यांसह या व्यवस्था कार्यात सामिल

झाली. राजवाड्याचा कोणता भाग स्त्रिया व मुलांच्या अुपयोगी पडेल याची तिने पहाणी केली. काही निर्णय घेवून तिने अशी ठिकाणे रिकामी करवली अन् शरणागतींनी विनधास्त तेव मुक्काम केला. हे काम होता होता अर्धी रात्र निघून गेली.

सकाळ झाल्यावरचैबर राजा प्रतापवर्मा सेनापती गंभीरसिंह सह शरणागतींची विचारपूस करायला निघाला. राजाच्या पहाताच प्रजेने मोठ्या दीनपणे सांगितले, "घर-दार, जनावर, संपत्ती वगैरे सर्व काही सोडून आम्ही इथे येवून शोचलोत महाराज! आम्हाला परत तिथं जायसाठी भिती वाटतेय. अन् परत गेलो तरी आमची खात्री आहे की सगळ्यांचा नाशच झालेला असणार! कोणत्या क्षणी, कृणावर कसं संकट कोसळेल सांगवत नाही."

"तुम्हा लोकांच्या संरक्षणाचा भार माझ्यावर आहे. तुमचं प्राण किंवा संपत्तीचं कोणतंच नुकस्त्रन होणार नाही. तुम्ही सर्वांनी निश्चिन्त जसा." असे म्हणत राजाने प्रेमाने त्यांचे सांत्वन केले, आणि सेनापतीकडे पाहिले.

"कालच काही लोकांना दक्षिण प्रान्ताकडे पाठवलय महाराज!"

"छान, फारच छान!" राजा संतोषाने म्हणाला.

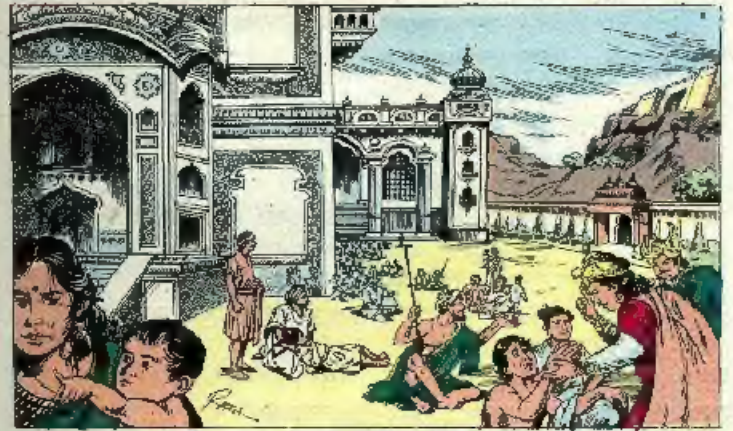
"एक शुभसमाचार आहे महाराज! ज्या स्त्रिया अन् मुलं शरणागतीं बनून आलीयत, त्यांच्या रहाण्याची व्यवस्था स्वतः राजकुमारीने राजवाड्याच्या पश्चिम भागात केलेली आहे. राजकुमारीच्या दासींनी मला सांगितलं की या व्यवस्थेत त्यांनी काल मध्यरात्रीपर्यंत अविश्रान्त काम केलंय."

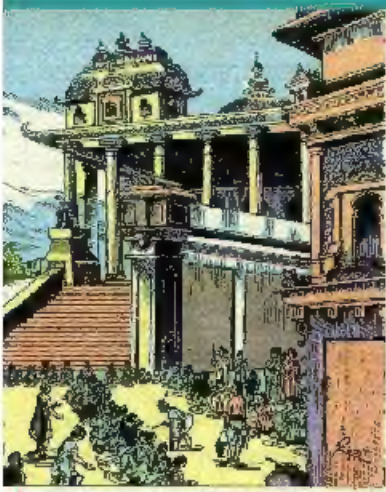
"हो, गरीबांसाठी झटायची प्रवृत्ति प्रियंवदेत सहानुभूतापासूनच आहे. ठीक आहे, तिचं ही जाऊन कशी व्यवस्था आहे ते पाहू या." राजा म्हणाला.

"जशी आज्ञा," म्हणत सेनापती राजाच्या मागे मागे चालू लागला.

राजा व सेनापती राजप्रासादाच्या

पश्चिम भागात पोचले, तेव्हा त्यांना दिसले की, तेथे स्त्रिया, पुरुष रांगेने बसले होते. त्यांच्यासमोर पत्रावळी मांडलेल्या होत्या. चोड्याच वेळेत राजकन्येच्या दासी भोजन पदार्थांची भांडी आणून पदार्थ वाटू लागल्या. सर्वांना जेवताना पाहून राजाला संतोष वाटला. तो म्हणाला, "प्रियंवदा, तुझा बुदार स्वभाव प्रशंसनीय आहे. पीडितांची सेवा करण्यानेच मानवजन्म सार्थ होतो. हे सत्य जाणून तू जी सेवा करते आहेस याबद्दल तुम्ही तारीफ करावी तेवढी थोडीच! तुम्हाबद्दल मला मोठा अभिमान वाटतोय. हे गरीब लोक सदा तुझं गुणगान करत रहातील. जोपर्यंत ते इथे आहेत,

तोपर्यंत त्यांच्या सुखसोयीचा सारा भार मी तुझ्यावर सोपवत आहे."

होकरात्मक डोके हलवत राजकुमारी हसत बोलली. "बाबा, तुम्ही इथल्या व्यवस्थेबद्दल निश्चिन्त रहा. त्यांना काही कामे पडणार नाही, याची जबाबदारी माझी! तुम्ही आता अन्यत्र असणाऱ्या शरणाधीनांचा फक्त विचार करा." ती हे सारे मोठ्या विनयानेच बोलली.

राजा व सेनापती तेथून निघून जेव्हा राजप्रासादाजवळ पोचत होते, तेव्हाच चार सैनिक त्यांच्या जवळ येऊन पोचले. त्यांना पाहून असे दिसत होते की, ते

कशामुळे तरी खूपच घाबरलेले आहेत. त्यांना पाहून सेनापतीने विचारले, "अरे, काय झालं? घाबरे का झाला आहात इतके?"

"प्रभु, काल दक्षिणी भागात गेलेसे आपले सैनिक जवळीक आलेत! त्यांचा काही पत्ताच लागत नाहीये!" सैनिक बोलले.

सेनापतीने एकदम रागावून विचारले, "झालं काय त्यांचं?"

"हे कुठं आहेत, हे सांगायला कुणी शिल्लक बसेल तर ना! आज सकाळी आपले सैनिक तिथे पोचले, तेव्हा त्यांना आढळलं की तिथे कोणीच नाही! सर्वच केवळ भयाण शान्तता! अन् याशिवाय आणखीही काही घाबं बरबाद झालेली आहेत!" घाबरलेल्या सैनिकांनी आणखी बातमी केली.

सेनापतीने विचारले, "आज सकाळी गेलेले सैनिक तरी परतलेत की नाही?"

"तीन सैनिक येऊन पूर्ण विवरण देऊन गेलेत, त्यांच्या बरोबर आपला दलाधिपती वीरसिंहही गेलेला आहे." सैनिक उत्तरले.

सेनापतीने आज्ञा दिली की, वीरसिंहने परत आल्याबरोबर त्याला भेटावे.

"जशी आज्ञा." असे म्हणून सैनिक तेथून निघून गेले.

"इथे असणाऱ्या लोकांना आणखी घरां कोसळल्याची बातमी कळली तर ते फारच घाबरून जातील अन् हाहाकार माजेल; म्हणून ही बातमी आपल्यापुरतीच ठेवावी. समुद्र तटावर गेलेला आपला दलपती परत आल्यावर कदाचित आपल्याला अधिक सैन्य तिकडे पाठवावे लागेल, म्हणून सैन्य अगदी तयार ठेवा, जरूर पडल्यावर लगेच कूच करायला सोपं पडेल." राजा म्हणाला.

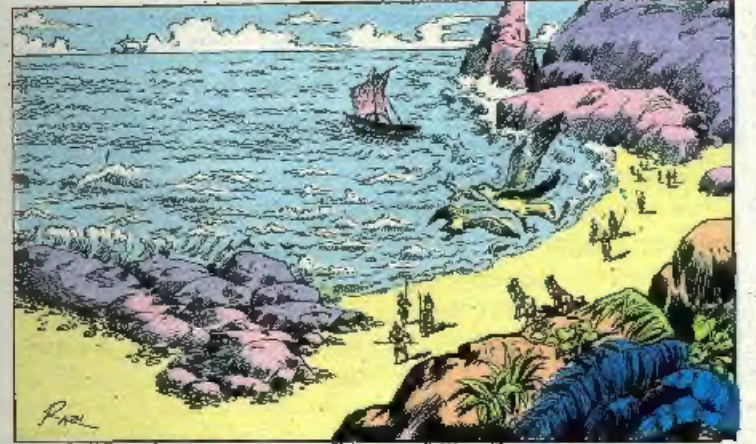
"असंच करू या महाराज! दलपती आल्याबरोबर मी आपणाला येऊन भेटेन," असे म्हणून सेनापती तेथून निघून गेला.

सैनिकांबरोबर समुद्रतटावर गेलेला

दलपती त्या विवशी संध्याकाळी घाबराधुबरा परत आला अन् सेनापतीला भेटला.

"काय झालं? तुझा चेहरा इतका पांढरा का पडलाय? तिथे खरं काय घडलं ते पाहूनच असा परत आलायस का?" सेनापतीने विचारले.

"सगळंच काही भारी विचित्र आहे प्रभु! आपले काल संध्याकाळी गेलेले सैनिक समुद्रतटावर पोचले होते यात संशयच नाही, कारण त्यांच्या पांढळखुणा अगदी स्वच्छ दिसताहेत! पण ते तिथे पोचल्यानंतर काय घडलं हेच कळत नाहीय! कारण ते सांगायला, नावालाही एक माणूस इथे हजर नाहीय."

दलपतीने सांगितले.

सेनापतीने विचारले, "मग आता काय कायपसं घाटलंय तुला?" समुद्रतटावर आपले जे लोक आहेत, त्यांना एकत्र आणी एकत्र देवगमापेक्षा त्यांना तीन संघात विभागित केलेय, पहिला संघ समुद्रतटावर राहील, दुसरा त्यांच्यापासून जरा दूर अनु विसय त्याहीपेक्षा आगळी जरा दूर राहील. तीनही संघात आपसात वार्ता पोचवल्या जातील अन् त्यांनी अगदी सावध रहावं अशी सूचना त्यांना देऊनच आलोय मी. आपण परवानगी दिलीत तर सकाळीच एकदा मी जाऊन येईन तिथे!" दलपती खुद्गारला.

सेनापती आज्ञेने म्हणाला, "शाबास, असंय कर." नंतर तो राजभवनार गेला अन् त्याने राजाला संपूर्ण अहवाल ऐकवला. तेथून तो शरणाधीच्या शिबिरात गेला. तेथे असलेल्या कोणालाही खाणेपिणे व विररागी पावावर काहीच वास नाला नव्हता. त्याने जेव्हा पाहिले की केवळ सैनिकच नव्हेत, तर सामान्य नागरिकही तब, मन, मनाने त्यांची सेवा करत आहेत, तेव्हा त्याला फार बरे वाटले.

दुसऱ्या दिवशी सकाळीच दलपती वीरसिंह सेनापतीच्या घरी आला. त्याला पहाताच सेनापतीने अतसुकतेने विचारले. "हं बोल, कशी आहे तिघनी परिस्थिती?"

"प्रभु, फारच पर्यंकर आहे तिघनी परिस्थिती! मी जेव्हा निघून येत होतो, तेव्हा सैनिकांनी देऊन सांगितले, त्याचं असं म्हणणं आहे की ते भूत पुन्हा आलं आहे." दलपतीने सांगितले.

मोठ्या आश्चर्याने सेनापती खुद्गारला, "भूत?"

"होय, बरोबर मध्यरात्री समुद्राच्या पाण्यातून सर्वतकडय भूत बाहेर येताना सैनिकांनी स्वतःच्या डोक्यांनी पाहयलंय. ते जमिनीवरून चालतंय की आकाशातून अडतंय हे कुणाला कळलंच नाही. पण

आलोय

हीं, ते जेव्हा इकडे तिकडे पहावं, डोकं हळबत हळहळू चालू लागत तेव्हा त्याच्या पायांखाली घरं, घरातले जीव, झाडं वगैरे सर्व तुडवून जातं अन् जमिनीत वात दाखलं जातं. त्यांचं काही चिन्ह ही मागे जुरत नाही, अगदी बिलकुल आवाज न करता, डोकं तेवढं हसत ते अस्तर दिशेकडे निघून गेले. समुद्रतटावरचे आपले सैनिक त्याच्या पायांखाली तुडवले गेले आहेत. त्यांच्यापासून काही अंतरावर बसणाऱ्या सैनिकांनी भुताची मागची बाजू तेवढी पाहण्याची; त्याचं तोंड नाही दिसलं त्यांना. ते भयभीत होऊन पळतच सुटले. बग तोंड बघायची कसली शूद्र!" दलपति घोबरत बोलला.

"हे काय प्रकारचं भूत असेल?" ते तर अस्तरकडे निघून गेलं." सेनापती मनातल्या मनात बडबडत होता.

"होय, सेनापती! आपल्या सैनिकांनी त्याच्याशी सामना केला असता तर तेही

त्याच्या पायांखाली चिरडून जमिनीत गाडले येथे असते. बाबरून परत पळून आल्यामुळेच त्यांच्याकडून आपल्याला ही समष्टि शक्ती कळू शकली." बीरसिंह म्हणाला.

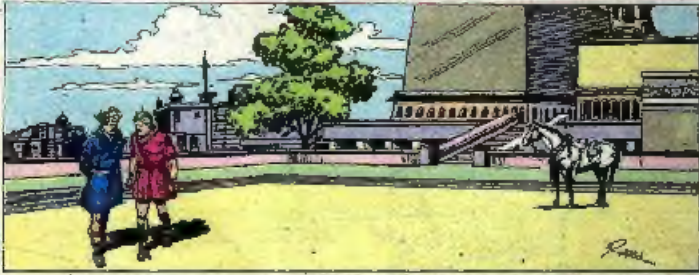
थोडा वेळ विचार करून नंतर सेनापती म्हणाला, "तू म्हणतोस की ते अस्तरकडे गेले. पण ते समुद्रातून आलेय म्हणून सकाळ होण्यापूर्वीच पुन्हा समुद्रात मिसळून गेलं असेल. आपले काही सैनिक अस्तरकडे पाठवा; तिथेही नक्कीच काही अस्त्रात घडला असेल! दक्षिण समुद्रतटावर पहिल्याप्रमाणेच आपले सैनिक भुंभे ठेवा. काल रात्री प्रमाणेच त्यांचे तीन गट करून पहरा चालू ठेवा. त्या विविध भुताबद्दल अधिक काही कळणं तर मला कळवा. मी तुम्ही सांगितलेल्या गोष्टी महाराजांना सांगून येतो. प्रजेला या धोक्यातून वाचवणं हे आपलं कर्तव्य आहे." पुढे चालू

खरा मित्र

दुर्जनशक्ती राजा विक्रमादित्य पुन्हा आडाजवळ आला आणि वर चढून त्याने प्रेत उत्तरवले. ते प्रेत खांद्यावर टाकून तो नेहमीप्रमाणे स्मशानाची वाट चालू लागला. तेव्हा प्रेतातील वेताळ बोलू लागला- "राजा, या अर्ध-रात्रीच्या वेळी तू खरं म्हणजे आपल्या अंतःपुरात सुखाने सोपायला हवे. पण असं न करता तू मोठ्या निष्ठेने धडपडत आहेस. तुझे हे सर्वप्रयत्न बहुधा निष्फळ होतात हे तुला माहीतच आहे. मला वाटतं तू आपला हा हट्ट सोडून द्यावा. पण तू तर आपला हट्ट धरूनच बसला आहेस! माला तुझा विवेक म्हणावं की मूर्खपणा हे मला समजत नाही. पुष्कळ माणसं अशी असतात, ज्यांना आपल्या मर्यादिततेबाबत संतोष नसतो. अधिक प्रयत्न करण्याचे सामर्थ्य त्यांच्यात असते, पण या आपल्या शक्तीची जाणीव मात्र

वेताळाच्या गोष्टी

त्यांना नसते यामुळेच ही माणसे आपल्या वर्तमान परिस्थितीशी झगडण्याचा प्रयत्न करीत नाहीत व निराशा अवस्थेत आपला बहुमूल्य वेळ फुकट दबडतात. काही माणसे परिस्थितीशी झगडण्याचे धाडस तर करतात, पण त्याच्या हे लक्षात येत नाही की आपले ध्येय प्राप्त करण्यासाठी खरोखरीच कोणता भिन्न आपल्याला साहय करील. यामुळे ते चुकीच्या मार्गावर वाटचाल करतात. तू ही एक तसाच माणूस असावास अशी शंका मला येत आहे. मी तुला रामनाथ नावाच्या एका माणसाची गोष्ट सांगतो ती ऐकून तू थोडा सावध होशील आणि

तुला काही मार्गदर्शन ही मिळेल ” आणि वेताळ आपली गोष्ट सांगू लागला.

रामनाथ एक छोटा व्यापारी होता त्याच्या बायकोची शहरात आऊन तेथे व्यापार करण्याची पत्तर हच्छा होती. रामनाथला अनेक विद्या येत होत्या तो छान गायचा, सुंदर चित्र काढायचा या त्याचा कलांचा व्यापाराशी काही संबंध नसला, तरी त्याची हीस दांडगी. तो लोकांशी गोड बोले, त्यामुळे सर्व जण त्याच्यावर संतुष्ट असत. गावातील सर्व लोकांशी त्याचा चांगला परिचय होता त्यामुळे खरेदीसाठी त्याच्या दुकानावर जे लोक येत, त्यांच्यापैकी काही रोख सीदा करीत काही उधार! उधारीचे पैसे वसूल करण्यासाठी तो कुणाला त्रास देत नसे. यामुळे घर-खर्चासाठी आवश्यक पैसे त्याला मिळत, पण व्यापारात त्याची विशेष प्रगति होत नसे तो जसा होता तसाच राहिला त्याला फार अधिक फायदा कधी झाला नाही.

शहरात कोणाशी त्याचा विशेष परिचय नव्हता तेथे काही काम केले, तर त्याला चांगले पैसे मिळवता येतील असा व्यक्तीने सल्ला त्याने शहरात जाण्याचा निश्चय केला. गावातला जमीन जुमला मिळून टाकला आणि बैलगाडीत बसून शहराकडे जायला

निघाला.

थोड दूर गेल्यावर गाडीचा बास तुटला. गाडीच्या बालण्यातील दोष लक्षात येताच गाडीवानाने गाडी थांबवली नि नवरा बायकोला खाली उतरायला सांगितला.

आता शहरात कामे जावे याचा दोषे जण विचार करू लागले. इतक्यात समोरून एक बैलगाडी येताना दिसली. गाडीवानाने त्या गाडीला थांबवून नि आतील लोकांकडे मदतीची याचना केली.

लांब-लांब मिशावाला एक माणूस खाली उतरला.

रामनाथकडे पाहताच त्याला वाटलं की आपण माला कुठं तरी पाहिलं आहे खास! जेव्हा दोघांना एकमेकांची ओळख पटली तेव्हा दोघांनी एकमेकांना भिठी मारली.

सन्धानेदने गाडी दुरुस्त करण्यासाठी रामनाथला मदत केली आणि म्हणाला-“एक महत्वाच्या कामासाठी मी दुसऱ्या गावी निघालो आहे. माझा पत्ता आणि घराच्या खाणाक्षुणा तुम्हाला सांगले. मी परत येईपर्यंत तुम्ही दोघांनी माझ्याकडेच राहिलं पाहिजे.”

दोन दिवस प्रवास केल्यानंतर त्यांची गाडी शहराच्या सरहद्दीवर पोचली व एका अरुंद जोळतून जाऊ जागली समोरा समोरून येणाऱ्या दोन गाड्या या

जोळत एकमेकांना ओलांडू शकत नव्हत्या. एक गाडी जोळत मधेच थांबलेली होती. गाडीत बसलेला माणूस खाली उभ्या असलेल्या माणसाशी बोलत होता. रामनाथने आपल्या गाडीवानाला त्याच्याकडे पाठवला आणि सुचवला की ही गाडी पुढे गेली तर आपली गाडी त्या रस्त्याने पुढे जाऊ शकेल.

तो गाडीवान म्हणाला-“ही धनशेखरजीची गाडी आहे. ही गाडी किती ही वेळ इथे उभी राहू शकते.”

गाडीवान निराश होऊन परत आला आणि रामनाथला सर्व सांगितले. हा धनशेखर कोण आहे हे पाहण्यासाठी

रामनाथ गाडीजवळ गेला. त्याच्या लक्षात आलं की हा दुसरा-तिसरा कोणी नवून त्याचा बालपणाचा मित्र धनशेखरच आहे दोघांनी एकमेकांना ओळखलं आणि मोठ्या आनंदाने एकमेकांना आलिंगन दिले.

धनशेखर त्यावेळी एक दूरच्या गावी काही महत्वाच्या कामासाठी गेला. माणसाला भेटायला निघाला होता. आपल्या बालपणाच्या मित्राला भेटून त्याला इतका आनंद झाला की त्याने आपले बाहेर गावी जाणे रद्द केले. आतापर्यंत खाली उभ्या असलेल्या ज्या माणसाशी तो बोलत होता त्याला उद्देशून

म्हणाला-“नरसिंह, आपला प्रवास स्यागित केल्याची बातमी मी बलभद्रला देऊन येतो तू यांना बरोबर घेऊन आपलं घर दाखव.”

काही वेळानंतर रामनाथ सीतेला म्हणाला-“सत्यानंदने किती प्रेमाने आपल्याला त्याच्या घरी जायला सांगितलंय. मला वाटतं अगोदर आपण त्याच्याच घरी जाऊ या.”

यावर सीता म्हणाली-“आपण धनशेखरकडेच गेल पाहिजे.”

रामनाथ यावर काही बोलू शकला नाही धनशेखरचं घर दाखवीत नरसिंह म्हणाला-“त्यांनी मला आपल्याला घर

दाखवायला सांगितलं, घरात बसून जायला नाही सांगितलं. त्यांनी जे सांगितलं त्याहून अधिक काही केलेलं त्यांना आवडणार नाही.”

नरसिंहाच्या या वागणुकीचे रामनाथला मोठे आश्चर्य वाटले. इन्हाच्या महालासारख्या त्या मोठ्या हवेलीत नवरस बायकोने प्रवेश केला. दारावरील पहारेकऱ्याने सर्व जाणून घेतले व त्यांना तेथेच थांबायला सांगून तो जात गेला थोड्या वेळाने धनशेखरची बायको कामाशी बाहेर येऊन म्हणाली “तुम्ही कोण हे मला माहीत नाही माझे पतिदेव या शहरातले एक प्रतिष्ठित गृहस्थ

आहेत त्याच नाव कुणाला माहीत नाही?

म्हणून त्यांचा मित्र म्हणून पुष्कळ लोक येत-जात असताना इथे येणारी काही माणसं संधि साधून बोऱ्या ही करतात म्हणून ते येईपर्यंत आपण इथेच थांबाल का? जर खरोखरीच तुम्ही त्यांचं मित्र असाल तर आपल्या चुकीबद्दल मी आपली क्षमा मागेन. माझ्या बोलण्याबद्दल कृपया कर्ईट वाटून घेऊ नका.

रामनाथला आपला अपमान झाल्यासारखं वाटलं पण अपमान गिळून तो म्हणाला-“देवीजी, आपल्या पतिराजांनी इकडेच येण्याबाबत फार आग्रह केला. म्हणून आम्ही इथे आलो. त्यांनी आग्रह केला नसता तर आपले आलीमित्र सत्यानंद याच्याकडे आम्ही केव्हाच गेलो असतो

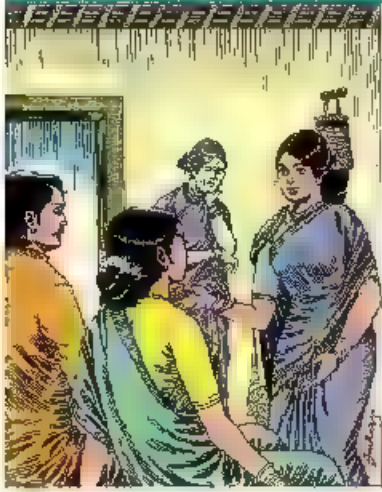
रामनाथच्या या बोलण्याचं कामाक्षीला मोठं आश्चर्य वाटलं ती म्हणाली-“सत्यानंदने जे मित्र आहेत ते आमचे मित्र होऊच शकत नाहीत त्यांच्या बराबर उडणाऱ्या कवळ्या आमच्या बराबर उडू शकत नाहीत हे कदाचित आपलास माहीत नसावं मला वाटतं आपण नक्कीच काही तरी खोट बोलत आहात.”

रामनाथ एक क्षण अर तिथे थांबला नाही आपल्या बायकोमह तो बाहेर आला तो बायकोला म्हणाला की या

अपमानाला तू जबाबदार आहेस. यावर चिडून सीता म्हणाली-‘होय, तुमचे मित्र तुमच्या दृष्टीने सगळे चांगले, आणि मी तेवढी वाईट काय? एका श्रीमंताच्या घरची ही जशी स्थिति, जाता त्या गरीबाकडे कंय होणार आहे कोणाला छळक? आता आपण कुणाच्या घरी जायला नको एवढ्या खाणावळबालीच्या घरी जाऊ नि तिथेच राहू.”

रामनाथला बायकोचं म्हणणं पटलं. ते दोघे एका म्हाताऱ्या खाणावळबालीकडे गेले. म्हातारीने अगोदर त्यांच्याकडून सर्व माहिती काढून घेतली आणि म्हणाली-“तर तुम्ही सत्यानंदच्या गावचे

काय? तुम्हाला इथं राहण्याची परवानगी मी देऊ शकणार नाही'

रागाने लाल होत रंगनाथने विचारले-“तर मग सत्यानंदाच्या गावातील लोकांना तुझ्यासारख्या म्हातारीकडे राहता येणार नाही काय?”

म्हातारीने स्पष्टीकरण दिले “कृपा करून गैरसमज नका करून घेऊ सत्यानंद तर फार चांगले गृहस्थ आहेत मी जेव्हा अडचणीत होते, तेव्हा त्यांनीच मला मदत केली नाहीतर माझे काय झाले असते कोण जाणे? ते तर नेहमी असं म्हणतात की त्यांच्या गावच्या लोकांनी त्यांच्याकडेच राहिलं पाहिजे,

माझ्यासारख्या खावाकळवालीकडे नाही तुम्हीं जर माझ्या घरी राहिलात तर वे मला कधी ही क्षमा करणार नाहीत” तिने एका माणसाला बोलवले आणि सत्यानंदाच्या घरी निरोप पाठविला

थोड्याच वेळात सत्यानंदाची बायको तेथे आली आणि म्हणाली-“भाई रामनाथ, आज इथं कुठं? हे आपल्याबाबत खूप सांगत असतात आपली शेती-वाडीवरील गाणी त्यांच्या खूप स्मरणात आहेत लहानपणी तुम्ही काढलेली चित्रं अजून यांच्या संग्रहात आहेत. बरेच दिवस तुम्हाला भेटायची इच्छा यांच्या मनात ठाण मांडून आहे तुमच्या उजव्या गालावर जो डाग आहे, तो यानी तुम्हाला मारल्याचा प्रसाद आहे असं हे सांगतात! खरं आहे ना? ते सारं आठवलं की बांना फार वाईट वाटतं. जाण घेये आता इथंय रहा”

रामनाथ आणि सीता यांना आता सत्यानंदाच्या घरी राहण्याशिवाय गत्यंतर नव्हते थोड्या वेळात धनशेखरचा निरोप घेऊन नरसिंह आला-“तुम्हाला धनशेखरजींनी बोलवलं आहे.” एकदा रामनाथच तिकडे गेला

जे काही घडलं त्याबद्दल धनशेखरला पत्रचाल्ताप झाला. तो म्हणाला-“रामनाथ, मी आणि सत्यानंद यांच्यात

शत्रुत्व आहे म्हणून मी स्वतः त्याच्या घरी गेलो नाही खलभट्या घेऊन निघायला असं उशीरच झाला तुझ्यासाठी घाबो काम अर्धवट सोडूनच मी परत आलो घरी आल्यावर जे घडलं ते सर्व समजलं मला फार वाईट वाटलं काही दिवसांनी तुला पटेल की जे झाले, त्यात माझी काही चूक नाही शहरातील परिस्थितीच काही विचित्र असते. काही असो, माझ्या बाबकोला क्षमा कर, आता तू आपल्या पत्नीसह माझ्याकडेच रहा पैसे मिळवण्याची कला मी तुला शिकवेल, माझ्या प्रमाणेच तू ही श्रीमंत होशील.”

रामनाथ म्हणाला-“मित्रा, माझ्याबरीच तुझ्या प्रेमानंदून मी अंतःकरणापूर्वक आभार मानतो, पण आता राहिलो तर सत्यानंदाकडेच राहीन, गैरसमज नको करून घेऊस.”

धनशेखरने परोपरीने विनंती केली जर सत्यानंदाकडे राहिलास तर माझ्याशी शत्रुत्व परतकावे लागेल अशी धमकी पण दिली. पण या धमकावण्यामुळे रामनाथ जरा ही बदमलला नाही तो सत्यानंदाकडे परत आला

एकदा गोष्ट सांगून वेताळ राजा विक्रमादित्याला म्हणाला-“राजन्, एक गोष्ट तर सत्य आहे की धनशेखरने जाणून-वृजून रामनाथचा अपमान

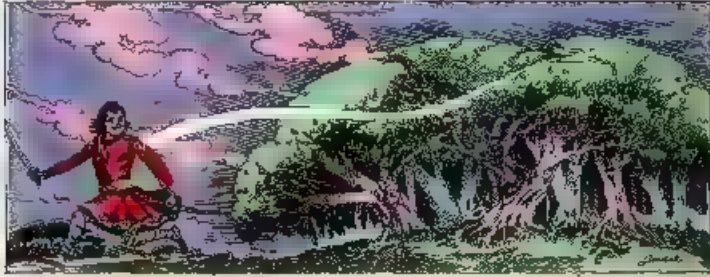
केलेला नाही इतका श्रीमंत असून ही धनशेखरने रामनाथची क्षमा मागितली यावरून त्याची उदात्तताच दिसत नाही का? धनशेखरच्या इच्छेनुसार रामनाथ त्याच्या घरी राहिला असता तर त्याच्या मदतीने तो लक्षपति बनला असता! ज्या ध्येयासाठी तो शहरात आला होता, त्याची पूर्तता झाली असती कोण आपला खरा मित्र आणि कोण नाही हे स्वतःच न आल्यामुळे चालत आलेली संधि त्याने हातची घालवली, हा त्याचा मूर्खपणाच नाही का? माझ्या या शंकेचं समाधान जाणत असून ही लू केलं नाहीस तर तुझे संस्तक घडावर राहणार नाही हे तुला

माहीतच आहे."

राजा विक्रमादित्य म्हणाला-
"रामनाथ जसा काही विचार करून
जेव्हातून शहरात आला होता की
शहरात त्याच्या कलांना अधिक वाव
मिळेल त्याच्या योग्यतेचे उचित
मूल्यमापन होईल. त्याचे दोन मित्र या
शहरातील प्रतिष्ठित नागरिक आहेत हे
त्याला माहीतच नव्हते. याचा अर्थ असा
की आपली स्वतःची शक्ति नि योग्यता
यांच्यावर भिस्त ठेवूनच तो शहरात आला
होता रस्त्यात दोन्ही मित्र बैठले ही
एक अवघट गोष्ट होय। जाता एक गोष्ट
उरली की धनशेखर नि सत्यानंद
यांच्यापैकी सरासि कौण? एक तर खर
की धनशेखर रामनाथला आपला मित्र
समजतो, पण प्रत्यक्ष भेट झाल्यावरच
त्याला ही मैत्री आठवते. आपल्या या
बाल-मित्राबाबत तो आपल्या जायकरीशी
कधीच काही बोलला नाही पण

सत्यानंदाची गोष्ट नशी नाही त्याने
आपल्या जायकीला रामनाथ बाबत खूपच
सांगितले होते. इतकेच नव्हे तर
म्हाता या खाणाबळवाजीला सुद्धा
आपल्या गावच्या अनेक गोष्टी त्याने
सांगितल्या होत्या. यावरून आपल्या
खेड्याबद्दल त्याला किती आपुलकी आहे
हे स्पष्ट होते अशा उत्तम माणसाशी
धनशेखरने वैर आरंभले. हे सर्व जाणून
रामनाथने धनशेखरला विश्वसनीय
मानले नसेल तर त्याच काय आश्चर्य?
बोघांपैकी कोण अधिक चांगला मित्र हे
रामनाथने समजून घेतले. धनशेखरची
प्रायना डावसून सत्यानंदाच्या घरी
राहण्याचा जो निर्णय रामनाथने घेतला
त्याच मूर्खपणा मुक्तिच नाही "

अशा रीतीने राजाचा सौमभय
झाल्यावर वेताळ प्रेत सोडून उडून गेला
नि झाडाच्या फांदीवर जाऊन बसला
—बसुंधरेच्या एका कथेवर आधारित

चांदोबा पुरवणी-५६

आपल्या देशातील वन-पक्षी तरत

हर्ष खाणार जनावर

मांजर म्यांव म्यांव करत, कुत्रं कुकुरं, मग मांजर नि कुत्रं वांचत संसार स्वस्थाचे हे जनावर कसब बरे करीत
असेल? ते हंसत! हे किचन जनावर जेवण आपण करत, तेव्हा खरबळा हंसत अशा रीतीने हंसत जेव्हा ते
हसाच्या दिगान्याच्या चौफेर हिंडत तेव्हा ते लचकत असेल

या जनावराने पाय कुण्यासारखे नि शरीर पांजरासारखे असत, पण आपल्या मांजराची कोमलता व सौंदर्य
नसत नि नसते कुण्याची चपलता अति तित तसे कम असलेल्या तरसाळ डोकं मोठे असत. मागचे पाय खडब
डेगळे असल्यामुळे शरीराच्या मागील बायचोडाखाली कुठलेला अणवो तरत १५० ते २०० सेंमी लांब व १०० ते १५०
सेंमी रुंद असतो. काही अति फिककट जांभळ्या रंगाच्या याच्या शरीरावर काळे पट्टे असतात याच्या पंथावर ही
काळ्या रेषा असतात

आपल्या भोजनासाठी तरत कधी शिकार करीत नाही दुसऱ्या जनावरांनी शिकार करून जो अवशेष उरलेले
असतात, ते खाऊन हे आपले पोट भरते. स्वभावाने हे फार भिड असते. पण कधी नव्यात शिकार तरताने
पाळिल्याच्या बातल्या वल्ली येतात

आधुनिक भारतीय वाङ्मय

आसाम मधील जंगलांतील टेकड्यांवाली बुराळात पेट्रोलियमचा साठ आले म्हणून या बोंगरावर 'विष्णोई' हे शहर वसले आहे. भाषांच्या विविधतांमुळे इथे बंगाली, मजूर इथे मेलात. ते विविधतांमुळे धर्माचे अडथळे तरी एकत्र गुण्या-धोबिचाने राहतात.

चांद अमीर असताना एक मजूर तेथे बाबेला असतो. एकदा त्याची नव्या काजारी पडते. पोथी जीवघोषावर या

वीरेन्द्रकुमार भट्टाचार्य यांची कादंबरी 'प्रतिपाद'

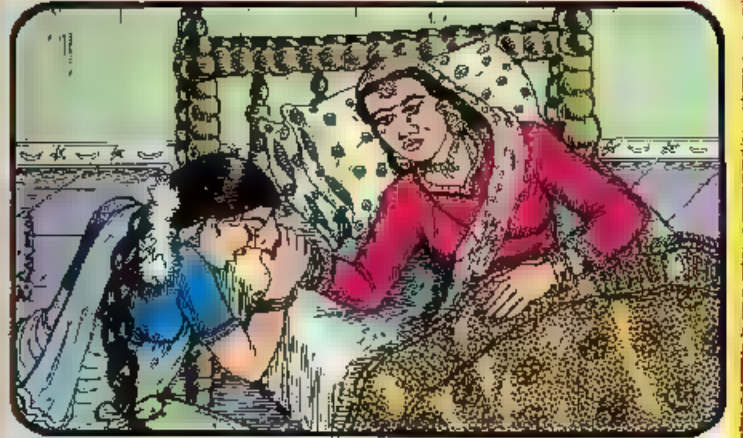
आहार न विच्छेदयान्ते विचारो भरणं चाग्रहे. काहींच्या घेताला आंघवलेली मुलगी 'पन्नू' विद्यालयात खोटी घुरेख असते.

घात शहरात विनोद एका अधिकाऱ्या असतो. तो हिंदू असला तरी ब्रह्मचर्य गावाच्या एका मुत्सिम तरुणीशी लग्न करण्याची त्याची पक्का आहेत. म्हणून तो मुत्सिम घराण्याची स्वीकार करतो नि नवे गाव येथे गियासुद्दीन मुत्सिमाला होऊन स्थाने प्हातानाच नि नि तर केले, पण मुत्सिमाला होऊनच दिवसात ती आजारी पडली त्यामुळेही दारुणाच्या मोठ्या पक्षाच्या आपल्या नकल्याला सोडून जातांना निता फार दुःख होते ती आजारी पडल्यापासून चांद अमीरची मुलगी पन्नू तिच्या बरोबरच राहते तिची सेवा स्वरूपा करते निनेचमुला विनोदी केली की तिच्या मनातले तिने आपल्या नवऱ्याशी लग्न करावे.

चांद अमीर अत घातले की गियासुद्दीन पुन्हा हिन्दू धर्मात येत असेल तरच पन्नूही त्याचे लग्न होईल याच वेळी चँटर्जी नावाचा एक तरुण पन्नू वर प्रेम करू लागतो. पण माझून तो आपले प्रेम फ्रॅन्ड करू शकत नाही. त्याने हे रहस्य आपल्या प्रेक्षक मर्यादित ठेवले.

ब्रम्ह्याच्या काळात शहरातील परिस्थिती खूपच बदलली वैयक्तिक बुद्ध-दुष्ट विस्तरून लोक नव्या परिवर्तनाकडे अधिक संवेदनशील झाले. मजुरांचे एकत्रित येऊन लढणे 'विटि' ऑइज कंपनीच्या मालकांना रुचेना आधुनिक वगैरे उपयोग करून त्यांनी अनेक मजुरांना कामावरून फाटून टाकले.

मजुरात अशाति साजली ठगे-छोमे होऊ लागले, मजुरांची एकजूट पाहून मालक कारभार त्यांनी विचार केला की या लढाईत जय मिळविण्याकडे एकच उपाय म्हणजे मजुरात भेद-भाव निर्माण करणे. हिंदू व मुसलमान यांना

एकमेकां विरुद्धे जावकाम्यात आले. एका माग्याच्या पैशांनी लागून वाढवून हिंदूंच्या मजुरात गेलेला ठेवण्यात आले. पण हे करीत असताना तो माझून पळवून येतो. आणि बर्ब कट उचलून घ्याला.

दुसऱ्या महायुद्धाच्या प्रारंभीच्या काळातील ही गोष्ट आहे. त्या वेळी ब्रिटिश लोक जाणून घेऊन भारतीयामुळे दूर राहत इंग्लंड व भारतीय यांचे आपापसातील संबंध दुरुबत झाले होते. मजुरांनी कां पळवून घेतले रक्षणीच्या भागांनी दुरच्या प्रदेशातून मजूर आणवले. त्यांना मजुरांनी त्यांना यापुढा प्रतिबंध केला. तेव्हा इंग्लंड अधिकार्याने मजुरांचे बेसुमार गोळीबार केला. पन्नूचा बाप चांद अमीर, चँटर्जी मुक्ताच विवाहित झालेला वसवा आणि मंदिरात गोमांस देवामला गेलेला बंधन हे सर्व गोळीबारात मृत्यू-मृत्ती पडतात, जोखना आपल्या करणीचा पराकाष्ठाप होऊन बलीकडे तो मजुरांच्या संस्थाना खांद्या देऊन लढत असे.

मिथुन लोकात ही काही सहस्य माणसे होती, जी न्यायाचा पक्ष घेऊन अत्याया विरुद्ध लढत अशा लोकत एक छोटी सीमली प्थेदियाच. पीडित जनतेला ती सर्व प्रकारे भक्ता करीत असे.

कादंबरीच्या रोमटी लेखक सुचवतो- "या लढ्याचा अंत नाही. भविष्याच्या पोटात याहून मोठी वादळे आहेत! ज्ञानपीठ पुरस्कार मिळवणारे आसामचे प्रसिद्ध कादंबरीकार श्री वीरेन्द्रकुमार भट्टाचार्य यांच्या सुप्रसिद्ध कादंबरी 'प्रतिपाद' ची ही कथा आहे. दिग्गोर्हाच्या दहा हजार मजुरांच्या संगठित संघाच्या पुस्तकमिती १९३९ च्या पुमारास ही कादंबरी लिहिती गेली. खटला व पात्रे यांचे चित्रण स्वाभाविक व मार्मिक आहे. 'नैरानन बुक ट्रस्ट ऑफ इंडिया' ने ही कादंबरी अनेक भाषांतरीत करून प्रसिद्ध केली.

तुम्हाला माहीत आहे?

१. स्मैलच्या टिपू सुलतानच्या राजधानीचे नाव काय?
२. कोणत्या देशाच्या राष्ट्रप्रजापती नरसिंह पंडीत व सर्व अधिकार संसारात?
३. इंग्लंड मध्ये तंत्रासूचना प्रवेश कोणी करविला?
४. ३ सप्टेंबर रोजी कोणती प्रमुख घटना घडली?
५. कोणत्या प्रजासत्ताकी स्वीडनचाच उगोरसो नोबेल पारितोषित मिळाले?
६. 'दिनमाह' चा शोध कोणी लावला?
७. झोझफाईन कॅसेल राजकारणावर चालविला?
८. 'नीलमिरी'ची आई कोणत्या देशात तबाल अधिक आहेत?
९. जीवन 'मे' नाम 'मीलन' केव्हा झाले?
१०. कोणत्या साधरसुतीचा संत संतोषले आहे?
११. पश्चिमा राज्याची स्थापना कोणी केली?
१२. सती-सहस्रभन आणि आल-विवाह यांच्या विरुद्ध लढाया भारतीय संभाष-सुधारक कोण?
१३. सर्वप्रथम अंतरिक्षात गेल्या व्यक्तीचे नाव काय?
१४. सूर्यमंडलातील सर्वात मोठा ग्रह कोणता?
१५. लघुनगरचे मुख्यमंदिर कोणत्या शोध धर्म-गुरुचे निवास-स्थान होते?
१६. कोणते जगाचे एक फुट लांब तोंड असली तरी आपल्या कंठगत भाषाज नगदु राखत नाही?
१७. नोबेल श्रुति पुरस्कार मिळविणाऱ्यात सर्वात कमी वयचा विजेता कोण?
१८. आई-समाजाची स्थापना कोणी केली?
१९. कोणत्या देशाचा सोन्याच्या आणि कोणत्या प्रवेशात आहेत?
२०. लोकसभा वरिष्ठार करणाऱ्या अधिकार स्वीकारा नसेल, तर कोणासा आहे?

अुत्तर

१. स्मैलच्या टिपू सुलतानच्या राजधानीचे नाव काय?	१. स्मैलच्या टिपू सुलतानच्या राजधानीचे नाव काय?
२. कोणत्या देशाच्या राष्ट्रप्रजापती नरसिंह पंडीत व सर्व अधिकार संसारात?	२. कोणत्या देशाच्या राष्ट्रप्रजापती नरसिंह पंडीत व सर्व अधिकार संसारात?
३. इंग्लंड मध्ये तंत्रासूचना प्रवेश कोणी करविला?	३. इंग्लंड मध्ये तंत्रासूचना प्रवेश कोणी करविला?
४. ३ सप्टेंबर रोजी कोणती प्रमुख घटना घडली?	४. ३ सप्टेंबर रोजी कोणती प्रमुख घटना घडली?
५. कोणत्या प्रजासत्ताकी स्वीडनचाच उगोरसो नोबेल पारितोषित मिळाले?	५. कोणत्या प्रजासत्ताकी स्वीडनचाच उगोरसो नोबेल पारितोषित मिळाले?
६. 'दिनमाह' चा शोध कोणी लावला?	६. 'दिनमाह' चा शोध कोणी लावला?
७. झोझफाईन कॅसेल राजकारणावर चालविला?	७. झोझफाईन कॅसेल राजकारणावर चालविला?
८. 'नीलमिरी'ची आई कोणत्या देशात तबाल अधिक आहेत?	८. 'नीलमिरी'ची आई कोणत्या देशात तबाल अधिक आहेत?
९. जीवन 'मे' नाम 'मीलन' केव्हा झाले?	९. जीवन 'मे' नाम 'मीलन' केव्हा झाले?
१०. कोणत्या साधरसुतीचा संत संतोषले आहे?	१०. कोणत्या साधरसुतीचा संत संतोषले आहे?
११. पश्चिमा राज्याची स्थापना कोणी केली?	११. पश्चिमा राज्याची स्थापना कोणी केली?
१२. सती-सहस्रभन आणि आल-विवाह यांच्या विरुद्ध लढाया भारतीय संभाष-सुधारक कोण?	१२. सती-सहस्रभन आणि आल-विवाह यांच्या विरुद्ध लढाया भारतीय संभाष-सुधारक कोण?
१३. सर्वप्रथम अंतरिक्षात गेल्या व्यक्तीचे नाव काय?	१३. सर्वप्रथम अंतरिक्षात गेल्या व्यक्तीचे नाव काय?
१४. सूर्यमंडलातील सर्वात मोठा ग्रह कोणता?	१४. सूर्यमंडलातील सर्वात मोठा ग्रह कोणता?
१५. लघुनगरचे मुख्यमंदिर कोणत्या शोध धर्म-गुरुचे निवास-स्थान होते?	१५. लघुनगरचे मुख्यमंदिर कोणत्या शोध धर्म-गुरुचे निवास-स्थान होते?
१६. कोणते जगाचे एक फुट लांब तोंड असली तरी आपल्या कंठगत भाषाज नगदु राखत नाही?	१६. कोणते जगाचे एक फुट लांब तोंड असली तरी आपल्या कंठगत भाषाज नगदु राखत नाही?
१७. नोबेल श्रुति पुरस्कार मिळविणाऱ्यात सर्वात कमी वयचा विजेता कोण?	१७. नोबेल श्रुति पुरस्कार मिळविणाऱ्यात सर्वात कमी वयचा विजेता कोण?
१८. आई-समाजाची स्थापना कोणी केली?	१८. आई-समाजाची स्थापना कोणी केली?
१९. कोणत्या देशाचा सोन्याच्या आणि कोणत्या प्रवेशात आहेत?	१९. कोणत्या देशाचा सोन्याच्या आणि कोणत्या प्रवेशात आहेत?
२०. लोकसभा वरिष्ठार करणाऱ्या अधिकार स्वीकारा नसेल, तर कोणासा आहे?	२०. लोकसभा वरिष्ठार करणाऱ्या अधिकार स्वीकारा नसेल, तर कोणासा आहे?

बैराग्याचा सल्ला

चंद्रनाथला साधु-संतांचा सहवास फार आवडेल. साधु-संतांचे आशीर्वाद नि कृपेशिवाय जीवनात सुख-शांति लाभत नाही असा त्याचा विश्वास होता. धर्म व न्यायाच्या मार्गावर चालण्यासाठी साधु-संतांचे मार्गदर्शन अत्यंत आवश्यक आहे. एक दिवशी तो एक बैराग्याला आपल्या घरी वेळून आला, मनोभावे त्याची पूजा केली. त्याची परछा व भक्ति पाहून बैरागी खूपच प्रभावित झाला. तो चंद्रनाथला म्हणाला-''मी तुझ्यावर खूप आहे, माझ्याकडून काही पाहिजे असेल तर अवश्य माग''

नम्रपणे चंद्रनाथने निवेदन केले-''स्वामीजी, मी जीवनात अत्यंत संतुष्ट आहे. सत्ता कमली ही अपेक्षा नाही. आपल्या सारख्या महापुरुषांच्या आशीर्वादाने माझ्यापार्श्व धन, संपत्ति व

सुख सर्व काही आहे. सत्ता कशाची ही कमतरता नाही. पण माझी पत्नी चंद्रमुखी मात्र निरप अस्तुष्ट असते. तिच्या असंतोषाचे कारण माझ्या काही लक्षात येत नाही तिचा असंतोष कसा दूर होईल हे आपण सांगाल तर मोठी कृपा होईल!''

बैराग्याने चंद्रमुखीला खोलापला सांगितले. त्याने चंद्रमुखीला अनेक प्रश्न विचारले व त्याची उत्तरे मिळवली. ती म्हणाली-''नवऱ्याच माझ्यावर प्रेम आहे माझ्या सर्व इच्छा पूर्ण होत आहेत घरातील कामे करण्यासाठी नोकर-चाकर आहेत. वेळ मिळाला की मी पुस्तके वाचते सत्ता संगीताची ही आवड आहे.''

मग बैराग्याने विचारले-''असं सगळं असेल तर तू असंतुष्ट काय?'' चंद्रमुखी म्हणाली-''सगळं काही

राजेवरी पोहेकर

जवळ असून ही मी असंतुष्ट का हेच तर माझ्या ही लक्षान घेत नाही आमच्या वांगल्याजवळ एक छोटे कौलार घर आहे वीरभद्र नावाचा एक माणूस तिथे राहतो तसा ओढगस्तीतच त्याचा संसार चालतो नवरा-बायको दोघे ही मेहनत करतात तरी पण ससागराची दोन टोके मिळविणे त्यांना कठिण जाते. असं असलं तरी वीरभद्राची बायको कांता नेहमी प्रसन्न असते उल्हासितपणे आपले काम करणे, जसं काही कशाची ही कमतरता नाही मला वाटतं पूर्व-जन्मीच्या पुण्याईचं हे सगळं फळ असावं."

क्षण भर बैराग्याने विचार केला नि

मरा म्हणावा-"जो माणूस केवळ स्वतःसाठी जगतो त्याला आत्मिक संतोष मिळत नाही फळाची आशा न धरता कांता मेहनत करते, म्हणून ती सदा संतुष्ट व आनंदित राहते, फळाची आशा न करता काही केवळ तर तुला ही संतोष मिळेल शक्य असेल तेव्हा दुसऱ्यांना मदत करीत वा यामुळे तुझा असंतोष नष्ट होईल तुझे मन आनंदी व उल्हासित होईल तुझे शरीर व मन अधिक सुदृढ होऊ लागेल."

चन्द्रमुखीला बैराग्याचा सल्ला तितका आवडला नाही तरी पण एकदा तिला वाटे बैरागी आपल्या हिताचं काही सांगत आहे. कारण ती नेहमी दुसऱ्यांकडून मदत घ्यायची, पण स्वतः मात्र कुणास मदत करीत नसे.

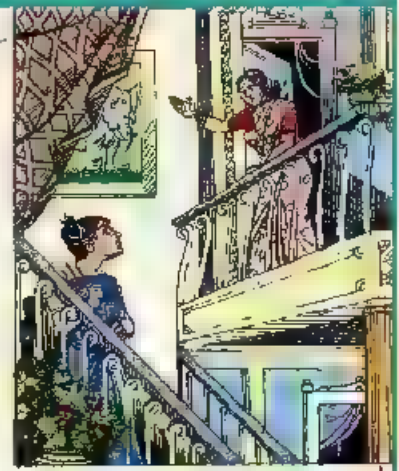
याच वेळी लक्ष्मी तिथे आली. ती गरीब होती. या गावान येऊन दोन-तीन घरी काम करून ती आपले पोट भरी. परंतु आजपर्यंत वीरभद्राच्या घरासारखे चांगले काम तिला अन्यत्र मिळाले नव्हते. एकदा तिने चन्द्रमुखीला कामाबद्दल विचारले असता 'काही दिवसांनी पाहू असं म्हणून तिला टाळलं होतं' म्हणूनच आज लक्ष्मी चन्द्रमुखीला भेटायला आली होती.

चन्द्रमुखीकडे लक्ष्मीला पुरवता येईल इतकं काम खरोखरीच नव्हतं पण तिला

स्वस्थ वसू देणं ही तिला मान्य नव्हतं

सांगितलेली सगळी कामं झाल्यावर लक्ष्मीने जरा आराम केला तर ती तिला सहन होईना. आता चन्द्रमुखी लक्ष्मीकडून निरर्थक कामं करून घेऊ लागली ती केली काय नि न'केली काय! उदाहरणार्थ ती सांगे-"आपल्या गल्लीतील धोबट्याची घरी राहणाऱ्या नारायणची बायको तिच्या नातेवाईकाकडे गेली होती परत आली की नाही पाहून ये मागच्या दारी कावळा जोरात काव काव करतो आहे, त्याला पळवून लाव रस्त्यावर उगाच गडबड गोंगाट का बरं चालू आहे? कोण आपापसात भांडत आहे वघ बरं?" असली निरर्थक कामं ती लक्ष्मीला सांगे. लक्ष्मीला काही तरी कामाला लावला की तिला संतोष होई लक्ष्मीने सतत काम केले पाहिजे असा तिचा आग्रह.

लक्ष्मी कोणत्या ही कामाला नकार देत नसे. सर्व कामे ती आनंदाने करी पण कांताकडे काम करताना तिला जसा संतोष असे, तसा चन्द्रमुखीची काम करताना नसे. चन्द्रमुखीकडे ती नोकर असे, कांताकडे त्या घरातील कोणी तरी एक असायची. कांताबद्दल चुकून ती तोंडावाटे अपशब्द काढीत नसे, नि कोणी तिच्या विरुद्ध बोललेले तिला सहन होत

नसे हे सर्व पाहिले की चन्द्रमुखीचा जळफळाट होई.

काही दिवसांनी बैरागी परत आला तेव्हा सर्व हकिगत त्याला समजली लक्ष्मीची प्रवृत्ति लक्षात घेऊन तो स्वतः कांताच्या घरी गेला तेथीन सर्व परिस्थिती त्याने जाणून घेतली तेथून परतल्यावर चन्द्रमुखीच्या घरची परिस्थिती ही त्याने बारीकईने पाहिली दोन्ही घरातील वातावरणाचं त्याने तौलनिक अभ्यास केले.

बैराग्याची गंभीर मुद्रा पाहून चन्द्रमुखीने विचारले "स्वामीजी कांता नि मी यांच्यात काय फरक जाणवला

आपणाम?"

बैरागी म्हणाला-"कंताकडे खूप काम असतं. पण कंता आवश्यक तेवढे कामच लक्ष्मीकडून करून घेते. अनावश्यक काम ती तिला करायला लावीत नाही. पाणी पिण्याची भांडी कंता स्वतःच साफ करते, ते काम लक्ष्मीकडून करून घेत नाही. अमुक काम स्वतःच, अमुक काम नोकराचं असा भेदभाव ती करीत नाही. ती लक्ष्मीला आपल्या घरातील एक माणूस समजते. घरमहा बेतन मिळते, म्हणून दुसरे लोक भले ही तिला नोकर समजते, पण कंता तिला नोकरासारखी वागणूक कधी देत नाही. म्हणून लक्ष्मीला तिथे किती ही काम करावं लागलं तरी ते ती खुशीने करते."

बैरागाच्या बोलण्याने चंद्रमुखी जरा ताराज होऊन म्हणाली-"भग मी काय लक्ष्मीशी नीट वागत नाही का?"

समजावण्याच्या सुरात बैरागी

म्हणाला-"बंजून ही तुझ्या लक्षात आलेलं विसत नाही. कंताकडे जी कामं आहेत ती ती करते. पण घरात नोकर आहे, म्हणून तू लक्ष्मीकडून काम करून घेतस. दोन्हीत काही फरक नाही वाटत तुला?"

आता आपली चूक चंद्रमुखीच्या लक्षात आली ती काही बोलणार. एवढ्यात बैरागी म्हणाला-"तुम्हा असतोबाच क्वरण तुझ्या मनातील ईर्ष्या भाटे. कंता तुझ्याहून अधिक सतुष्ट आहे, हे तुला सहन होत नाही. हा हेवा सोडून हे आणि कंताला आपली सखी समज. आपला मोठेगणा दाखवण्यासाठी नको, पण सत्प्रवृत्तीने दुसऱ्यांना भदत करीत जा यातून तुला असीम संतोष मिळेल. यामुळे तुझे मन शुद्ध होईल."

चंद्रमुखीने बैरागाच्या सल्ल्यातील रहस्य जाणले, आणि त्याप्रमाणे तिने आपल्या वागण्यात बदल घडवून आणला. आता ती नित्य सतुष्ट राहू लागली.

नांदीबाच्या बातम्या

भारतीय विद्यार्थ्यांना अमेरिकेत उक्ते बण

वाशिंग्टन येथील फॅरफॅनस जॅडी मध्ये ११ भारीया मालक गडिगन रस्तोणी महत्वाचे प्रयत्न शिकत आहे. या मुलांकी आई वीटा एका बँकत भेकटी करत, तिच्या उजव्या हाताची एक नस बिघडलेली आहे. ती दुष्टाने पांढे हातात धेऊन कपात ओतायला लागली की रूध सोडते. आईची ही अवस्था पाहून अधिलला फार चार्ट वाटते. अधिमाने त्या विचार करून फ्लॉस्टिकची एक स्कुवाची बंदी बनवली. तिच्या साह्याने रूध खाली व लाडला बरोबर वयात चरता येते. आपल्या मुलाने खबलल्या या झोपाभुळे आईला खूप आनंद झाला. काही औद्युगिक भिजानी या उपकरणाचे नेटवट मेण्यन्ना जाल्या गेला. अमेरिकेतील एका व्यापारी संस्थेने हे नेटवट संभूर केले. बऱ्या रीतीने उपरंत करण कराय अमेरिकेत अधिसाक एक नेटवट मिळाले.

इंग्रजीत शब्द-वर्ग

'शब्द-वर्ग' या खेळात इंग्रजीत 'स्वैमल' म्हणतात. इंग्रजी शिकणारे विद्यार्थी हा खेळ पोट्या आकरीने खेळतात. यामुळे विद्यार्थ्यांनी 'शब्द-संपदा' वाढते. याला उ बट्टा नावाच्या एका विरूपकरणाने या खेळात लुकर लप घालत करून घेते. बऱ्याच्या १३ लकीठणी गेल्या अश्विन मध्ये तो दिवंगत झाला. १९३० मधे त्याने हा खेळ नावाच्यास जाणला. वरही व्यापाऱ्यांना हा खेळ विद्यार्थ्यांचा त्याने प्रयत्न केला, पण कोणी ही तो खरेली करीला. बँक वरानी एका छोट्या व्यापारी संस्थेने हा खेळ प्रसारित केला. मुलांना जेव्हा हा खेळ खूप आवडला तेव्हा पूर्वी नक्कर घिलेल्या संस्थेने ती छेदी केला व खूप पोट्या प्रमाणावर त्याचे प्रसारण केले. त्याच जीविक मुलांचा उपयोग करून आता 'अमेरिकेत सेट' तयार करण्यास आले आहेत. त्यामुळे प्रवासात ही हा खेळ खेळता येता. नंतर जगातील अनेक भाषेत हा खेळ प्रसिध्द झाला. कीटवर्धी संस्थेने याची विक्री झाली.

विदूषक बृह-लूल

खलीफा हाऊस असरशीकच्या दरबारात बृह लूल नावाचा एक विदूषक होता तो नुसता विदूषकच नव्हे तर मोठा ज्ञानी होता.

एकदा खलीफाने आपल्या विदूषकाला विचारले—“बृह-लूल, आपल्या बगदाद नगरीत किती गुरू आहेत हे तू सांगू शकशील?”

बृह-लूलने ताबडतोब उत्तर दिले—“हो, मला माहीत आहे बगदाद मध्ये किती गुरू आहेत?”

“ठीक आहे, जर तुला माहीत असेल तर त्यांची एक यादी कर. यादीत एक ही चूक असता कामा नये समजते ना?” खलीफा म्हणाला.

खलीफाच्या या बोलण्यावर विदूषक गडगडून हसला. आणि म्हणाला—“बगदाद मधील ज्ञानी लोकांची यादी

करण हे बाहून तोपं कम आहे. मूर्खांची नाही, मी ज्ञानी लोकांची सुची तयार करतो त्या सुचीत जे नसतील ते सर्व मूर्ख समजा ”

बृह-लूलला लग्नाचा अतिशय तिडक्या असे. हे पाहून खलीफाला फार वाईट वाटे. आपल्या दुलाम दासीपैकी एक सुरेख मुलगी पाहून खलीफाने जबरदस्तीने त्याचे लग्न लावून दिले. लग्नाच्या पहिल्या रात्री जेव्हा नवी नवरी विदूषकाजवळ येऊन बसली, तेव्हा तो ताडकम् उठला आणि ‘अरे बाप रे, बाबबा, बाबबा’ असे जोरजोराने ओरडू लागला आणि धावत राजमहालाकडे आला

खलीफाने त्याला बोलवला आणि अमळ यथावत म्हणाला—“मूर्खा, एका सुंदर पोरीशी तुझं लग्न लावून दिलं, अनु

तू दिला सोडून आरझ-ओरडा करून धावत इकडे आलास। हा काय राहाणपणा आहे होय?”

यावर विदूषक म्हणाला—“सरकार, माफ करा मला माझी बायको सुंदर आहे यात सुट्टिच संशय नाही. पण ही जशी बाइयाजवळ येऊन बसली, तसे तिच्या हृदयातील ओल मला ऐकू देऊ लागले—“मला छान छान साह्या आणून या मूर्खवान दागिने मला पाहिजेत.” ते सगळे ऐकून मला पत्रच भीति वाटली. म्हणून मी धावत-पळत आपणाकडे आलो.

खलीफाला हे ऐकून त्याच्याकडून पैसे मागण्याचा विचार विदूषकाच्या

मनात सुट्टिच नव्हता. कारण एकदा खलीफाने सोन्याच्या एक हजार ब्रशफ्या भेट म्हणून विदूषकाला दिल्या होत्या, त्या त्याने साफ नाखरल्या. दुसऱ्यांदा एकदा खलीफाने जवही नजराणा दिला, तो ही त्याने स्वीकारला नव्हता

खलीफाने त्याला विचारले—‘मी खुरीने तुला काही भेट म्हणून देतो आहे, तू ती स्वीकारीत का नाहीस?’

या प्रश्नाचे उत्तर म्हणून विदूषकाने आपल्या पायाचा तळवा खलीफाला दाखवला

हे त्याचे दुस्साहस पाहून खलीफाचे नेवक त्याला मागयला धाबले खलीफाने त्याला थांबवीत विचारले—“का?

(जेव्हाहीही एक मोठे)

माझ्याशी अशी गैर वावणूक का करीत आहेस?"

विदूषकाने सफाई दिली—"सरकार, मी काय म्हणतो तिकडे लक्ष द्या आपणापुढे हात पसरून आपल्या भेटीचा जर मी स्वीकार केला असता, तर आपल्याला पायाचा तळवा दाखविण्याचा अधिकार मला राहिला नसता' होय की नाही?"

एकदा खलीफा लढाईत विजयी होऊन परत येत होता. खलीफ बरोबर विदूषक बघून खूब पण होता. एका पडाबादर मध्य रात्री खलीफाला तहान लागली—"पाणी, पाणी" उसे जोरडणाऱ्या खलीफाला विदूषकाने पाणी आणून दिले.

विदूषक म्हणाला—"हे पाणी पिण्यापूर्वी आपण कृपा करून माझ्या एका प्रश्नाचा उत्तर द्यावा. यावेळी आपणास हे पाणी न मिळत, तर या पाण्यासाठी काय मूल्यवान भेट आपण

दिली असती?"

पाण्याचा पेला तोंडातून लावीत खलीफा उद्गारला—"माझं अर्धं राज्य देऊन टाकवं असतं!"

"सरकार, माझी आणखी एक शक्क आहे. आपण जे पाणी प्यायत त्यामुळे आपणास लघुशक्केला जायलाच लागणार. समजा, आपल्या पोटात गेलं हे पाणी आतून राहून रोम, तपुशक्केद्वारा ते बाहेर न येऊ शकले तर ते बाहेर आणण्यासाठी आपण काय चाल?" विदूषकाने पृच्छा केली.

खलीफाने उत्तर दिले—"जरूर पडली तर अर्धं राज्य देईन."

बुद्ध-लूण म्हणाला—"म्हणजे याचा अर्थ असा की पाणी आणि मूत्र याची किंमत सारखीच! जर या दोन गोष्टी इतक्या बहुमूल्य असल्या, तर या राज्यासाठी लढाई करायची काय आवश्यकता आहे?"

खलीफाने त्याने आपली मान खाली घातली.

राम सीतेशी इतक्या कठोरपणे बोलत होता की ऐकणाऱ्या सर्वांची हृदय मय-कपित झाली. सीतेने आपल्या आयुष्यात कधी असे कटु बोल ऐकले नव्हते. मान खाली घालून ती उभी होती. अपमानाच्या भागाखाली ती दबून गेली होती. इतक्या लोकांसमोर तिचा जो अपमान होत होता, त्यामुळे तिच्या डोळ्यास अश्रू तरळले.

आपले अश्रू पुसत झात स्वगत ती म्हणाली—"आर्यपुत्र! आपण असे का बोलत आहात? आपणास वस्तुस्थिति माहीत नसल्याचे दिसते. तुमचा समज झालेला आहे, त्याप्रमाणे मी शीलघ्नष्ट

जालेली नाही हे निश्चित आणा नंतर ती लक्ष्मणाकडे वळून म्हणाली—"भावोजी, माझं दुःख दूर करण्याचा एकच उपाय मला दिसतो आहे, नि तो म्हणजे शिता। आता अग्निप्रवेशाशिवाय काही अन्य उपाय मला दिसत नाही."

सीतेच्या या बोलण्याने लक्ष्मणाचे मन हेलावले. दीनपणे त्याने रामाकडे पाहिले. सीतेची जर अग्नि-प्रवेश करण्याची इच्छा असेल तर आपली हरकत नसल्याचा भाव रामाच्या चेहऱ्यावर स्पष्ट दिसत होता. म्हणून सीतेच्या इच्छेची पूर्ति करणे आपला धर्म समजून लक्ष्मणाने

सीतेची अग्नि-परीक्षा

चिता रक्षण्याची व्यवस्था केली

बोड्या वेळाला चिता जळू लागली
मृतमस्तक होऊन सीतेने रामाला
प्रदक्षिणा घातली आणि ती चितेजवळ
आली, हात जोडून प्रार्थना करीत ती
म्हणाऱ्ही- 'हृदयात रामशिवाय अन्य
कोणाचा स्थान नाही हे खरे असेल तर
अग्निदेवच आता माझे संरक्षण करील.'
आणि सीतेने चितेला प्रदक्षिणा घातली
तिने धगधगत्या अग्नीत प्रवेश केला

तथे उपस्थित असलेल्या सर्वांच्या
हृदयात कालवा-कालव झाली राम ही
अश्रू छळीत सर्व पहात राहिला

पाहता पाहता चिता शांत होऊ

लागली. अग्निदेव मनुष्य रूपात प्रकट
होऊन सीतेला चितेबाहेर घेऊन आले

* अलंकारांनी सुसज्जत, लाख साडी
नेसलेली सीता पूर्ववत् उभी होती,
केशकलाप अशाचा तमा होता तिला
अग्नीने कसला ही अपाय केलेला नव्हता

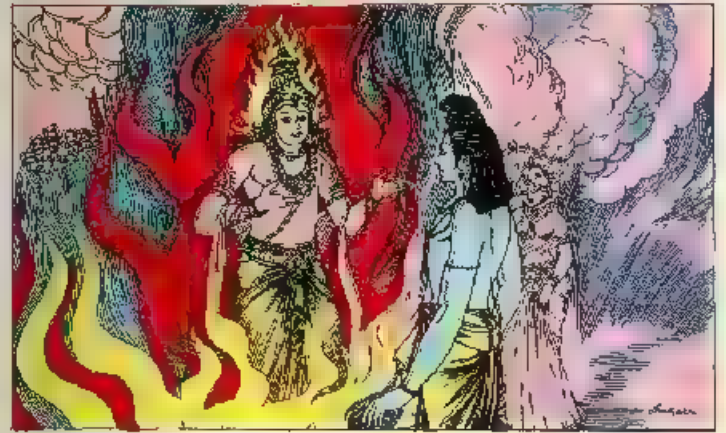
अग्निदेव रामाला म्हणाले- "हे राम,
आता या धर्मपत्नि सीतेचा स्वीकार कर
'हिने कोणते ही पाप केलेले नाही
तुझ्याशिवाय कोणत्या ही अन्य पुरुषाचा
विचार सुद्धा हिच्या मनात आलेला नाही
रावणाने हिना आपल्या अंतःपुरात ठेवले
रावणाबाबत हिने कधी ही विचारच केला
नाही असा या पवित्र सीतेचा स्वीकार
कर आणि सुखाने जीवन जग "

अग्निदेवाच्या या वाणीने रामाला परम
संतोष झाला अशा पतिव्रता स्त्रीचा
आपण अपमान केल्याबद्दल त्याला
पश्चात्ताप झाला, त्याच्या डोळ्यातून
अश्रू-धारा वाहू लागल्या तो
अग्निदेवाला म्हणाला- "सीतेने काही पाप
केलेले नाही हे मी चांगले जाणतो. पण
इतका दीर्घ काळ रावणाच्या महालात
राहिलेल्या सीतेची परीक्षा न करताच जर
मी तिचा स्वीकार केला असता तर
लोकापवादाम पात्र ठरलो असता
दशरथाचा पुत्र राम अधर्मी आहे
कर्तव्य च्युत आहे असं लाछन लोकानी

लावले असते, अशा कलकापासून दूर
राहण्यासाठी आणि सीतेचं पतिव्रत्य मिट्ट
करण्यासाठी मी तिचा अग्निप्रवेश म्हात
राहिलो. आता तिन्ही लोकांत सर्वांना
समजले की सीता पतिव्रता आहे,
निष्कलंक आहे, धर्मपरायण आहे. तिचे
माझ्यावर किती प्रेम आहे हे मी चांगले
जाणतो. म्हणून मी आपल्या आज्ञेचे
पालन अवश्य करीन "

त्यावेळी दिव्य विमानाने राजा दशरथ
स्वर्गातून तथे अवतीर्ण झाले राम
लक्ष्मण नि सीता यांनी नम्रपणे त्यांना
नमस्कार केला. दशरथाने आपल्या प्रिय
पुत्र रामाला आलिंगन दिले आणि
म्हणाले- "हे राम, तुझ्या वियोगामुळे

स्वर्गातील सारे सुख, देवी-देवतांकडून
होणारा सन्मान यांचा आनंद मी लुट
शकत नाही, शत्रूचा वध करून आपले
वनवासाचे व्रत पूर्ण केलेस.
तुझ्यासारखा कर्तव्य-परायण पुत्र
भिळाल्याबद्दल कुणाला अभिमान
वाटणार नाही? आज मला अत्यंत आनंद होत
आहे कैकेयीने जेव्हा तुला वनवासासाठी
पाठविण्याचा हुद्दा केला, तेव्हा मला किती
अपार दुःख झालं हे तुला ठाऊक नाही
त्याची आठवण झाली की आज ही माझे
मन कथित होते तुझ्या हातून रावणाचा
वध करविण्यासाठीच देवतांनी तुझ्या
राज्याभिषेकात विघ्ने आणली हे आता
माझ्या लक्षात येतंय वनवास संपवून तू

परत जाशील तेव्हा कौसल्येला फार खानंद होईल. परत गेल्यावर आपला राज्याभिषेक संपन्न कर सुखाने राज्य-कारभार करीत आपल्या आवांता सुखी कर."

रामाने दशरथासमोर हाथ जोडले आणि म्हणाला-"मला वनवास दिल्याच्या अपराधाबद्दल मी कैकेयी व भरत याचा त्याग करावा असे आपण सांगितले. आता आपण त्यांना क्षमा करावी "

दशरथाने रामाची विनंती मान्य केली, लक्ष्मणाला आशिर्वाद दिले रामाची विविध प्रकारे सेवा करण्याबद्दल

प्रशंसोद्गार काढले. ते सीतेला म्हणाले-"तुझा ह्यापस केव्हाबद्दल रामावर रागवू नकोस." सर्वाना नमस्कार करून दशरथ स्वर्गाकडे निघाले

यानंतर इन्द्र रामासमोर आले नि म्हणाले-"या वेळी तू माझ्याकडून एकादा वर माग" रामाने वर मागितला-"माझ्यासाठी 'ज्या-ज्या वानरांनी प्राणत्याग केला, त्या सर्वांना पुनः जीवन-दान मिळावे." इन्द्राने ही प्रार्थना मान्य केली. दुसऱ्याच क्षणी रणांगणवर जे वानर मरून पडले होते, ज्यांचे अवयव इकडे-तिकडे विसरून पडलेले होते ते सर्व जिवंत होऊन उठले असं वाटलं जणू त्यांच्याही ज्ञानच नाही आताच झोपेतून जागे झाले आहेत वानरांना जिवंत आलेलं पाहून तेबे उपस्थित असलेल्या लोकांना मोठं आश्चर्य वाटलं

रात्र संपत आली होती, विभीषणाने रामाच्या स्नानादि कार्यक्रमाची व्यवस्था केली शुद्ध गरमपाणी, सुगंधी द्रव्ये, वस्त्रे व स्त्रियांना त्याने आपल्या बरोबर घेतले

राम विभीषणाला म्हणाला-"सुधीव आदि वानरांना स्नानासाठी जोतव मला लवकरच अयोध्येला जायचे आहे चौदा वर्षे संपल्यावर लगेचच जर मी वृष्टीक पडलो नाही, तर भरताने अभिनववेश

करण्याची प्रतीक्षा केलेली आहे. म्हणून आता माझ्या दृष्टीने स्नानादि कार्यक्रम महत्त्वाचे नाहीत "

विभीषण म्हणाला-"राम, एक दिवसात मी आपणास अयोध्याला घेऊन जाईन आपण काळजी करू नये रावणाने कुंभराचे पुष्पक विमान बळजबरीने इथे आणले आहे. आपणा तिवाचा मी यथाचित सत्कार करू इच्छितो, आपण त्याचा स्वीकार करावा एवढीच माझी प्रार्थना आहे."

"विभीषणा, युद्धात तू मला जे सहकार्य दिलंस, तोच माझा सर्वात मोठा सत्कार! मला भेटण्यासाठी चित्रकूटावर येत असलेल्या भरताला पहायला मी फार आतुर झालो आहे माता कीसल्या, सुमित्रा, कैकेयी, गुरुदेव वसिष्ठ व प्रेमळ नगरवासियांचे दर्शन करण्याची आता माझी उत्कट इच्छा आहे. सर्वांना मला शक्य तितक्या लवकर भेटायचे आहे. तु ताबडतोब पुष्पक विमान मागवून घे. बाला इथे एक क्षण ही घालविणे योग्य होणार नाही मला लवकरच इथून जाण्याची अनुमति दे." रामाने आपली योजना सांगितली.

विभीषणाने ताबडतोब पुष्पक विमान आणले. फुलानीं सुरोभित केलेले ते विमान रामाला दाखवीत विभीषणाने

पश्चन केला-"आता बाणखी काय आज्ञा आहे रामा? "

"वानरांनी मला जी मदत केली, तिचे शब्दांनी वर्णन करता येणार नाही त्यांना वस्त्रे व अलंकार देऊन त्यांचा सत्कार कर जी लंकानगरी कधी देवतांच्या अधीन झाली नाही, ती या वानरांनी माझ्या ताब्यात आणून देण्याचे महत्त्वपूर्ण केले. त्यांच्या अधिश्रमात श्रमाचे फळ त्यांना मिळालेच पाहिजे तू आपली कृतज्ञता त्यांना दाखवलीस तर ते सर्व धन्य होतील." राम विभीषणाला म्हणाला

विभीषणाने वानराची सेवा-सुश्रूषा केली, त्यांचा सत्कार करून रामाची

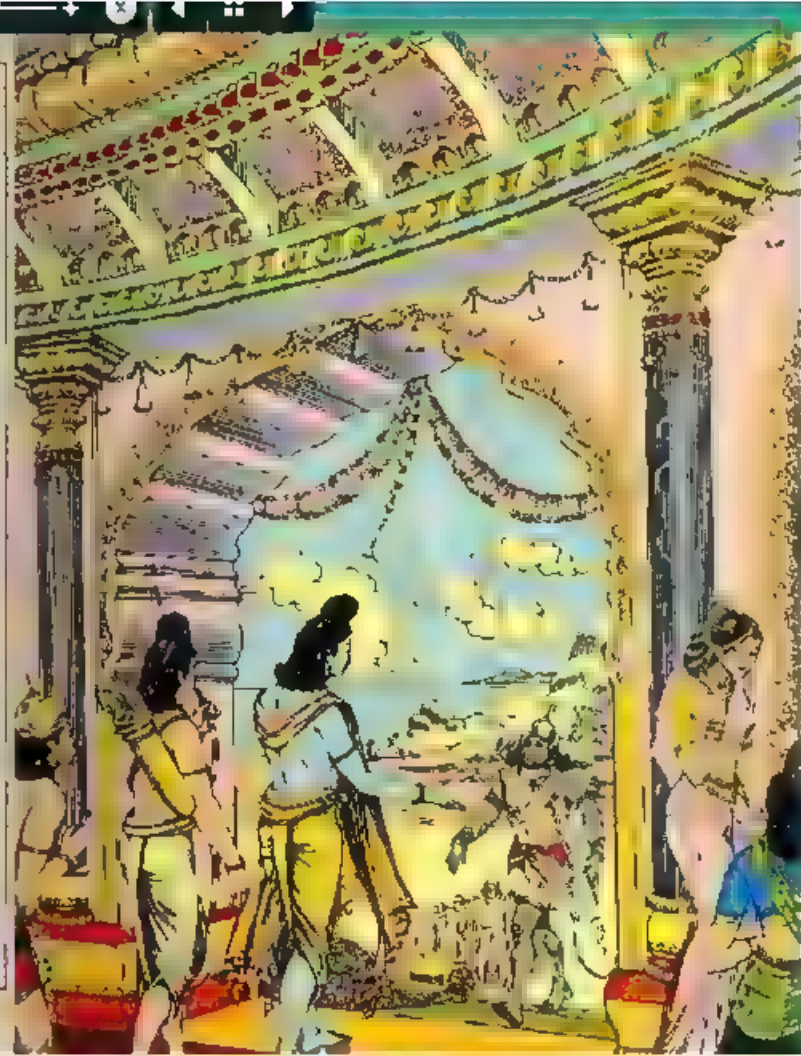
इच्छा पूर्ण केली. यानंतर राम सीते सह पुष्पक विमानावर जाऊन आले. मागे लक्ष्मण होताच वानर, सुग्रीव, विभीषण या सर्वांना राम म्हणाला- "तुम्हा सर्वांच्या सहकार्याने मला कार्य-सिद्धि प्राप्त झाली आता तुम्हाला जिथे जायते असेल, तिथे जावला मी परवानगी देतो. सुग्रीवा एक बंधु आणि मित्र बनून तू मला सर्वतोपरी साहाय्य केलेस आता आपल्या सेनेसह तू किष्किंधेला जाऊन सुखाने रहा. विभीषणा, मी तुला संकेत राज्य दिलं आहे. एकदा आदर्श राक्षसामागे राज्य-कारबार कर, असं केलेस तर देव ही तुम्हा वाटे जाणार नाहीत. आपण

सर्वांनी अनुमति दिलीत तर मी जाता अयोध्येला जातो."

सुग्रीव नि अन्य वानर, तसेच विभीषण वगैरे रामाला म्हणाले- "वामची पण अयोध्येला येण्याची इच्छा आहे आम्हाला ही आपल्या बरोबर बोकून चला ना. आम्ही नगरवासिमांना कोणत्या ही प्रकारे वास देणार नाही. आपला राज्याभिषेक पाहून, जाता वसतसेला प्रणाम करून बग आम्ही परत येऊं"

"तुम्हा सर्वांची आज्ञा बरोबर दाखवी इच्छा असेल तर ही जानवाचीच गोष्ट आहे. सुग्रीव, आपल्या वानरकांघवांसह पुष्पक विमानात ये. विभीषणा, तू ही आपल्या भ्रंश्यांसह बस माझा बरोबर" रामाने अनुमति दिली

वानरांसह सुग्रीव व भ्रंश्यांसह विभीषण विमानावर चढताच पुष्पक विमानाने आकाशात उडुन गेले. विमान वायु वेगाने आकाशात उडू लागले रामाने सीतेला त्रिकूट पर्वतावरील संज्ञा-नगरी दाखवली रस्ताने माखलेली युद्ध-भूमि दाखवली जिथे रावणाचा बंध केला सी जागा पण दाखवली कुत्रकर्णाला जिथे भरल ते स्थान, समुद्र आणि सीत दाखविला. विभीषण सर्वप्रथम जेथे रामाकडे आला तो प्रदेश दाखवला किष्किंधा-नगर आणि वालीचा जेथे बंध

केला ते स्थान दाखवले

तेव्हा सीता रामाला म्हणाली "अयोध्येत प्रवेश करण्यापूर्वी सुग्रीवाची पत्नी नारा व तथीत अन्य स्त्रिया आणि वानर-प्रमुखांच्या बायकांना ही आपण आपल्या बरोबर घेऊ या

रामाने किष्किंधेजवळ पुष्कळ विमान धांववून आणि नौ सुग्रीवाला म्हणाला- "तुमच्या बायका मंडळींना ही अयोध्येला घेऊन चलावं अशी सीतेची इच्छा आहे. तुम्ही आपल्या घरी जाऊन तशी खबर घ्या

सुग्रीवाने ताराजवळ येऊन सांगितलं- "तुला आणि अन्य वानर-स्त्रियांना राज्याभिषेक पाहण्यासाठी अयोध्येला घेऊन जाण्याची सम व सीता यांची इच्छा आहे. तेव्हा तुम्ही ताबडतोब निघायची तयारी करा."

ताराने आपले सर्व बागिने घालून शृंगार केला व अन्य वानरांच्या बायकांना

सुचवले- "चला, आपण अयोध्या नगरीच्या दर्शनासाठी जाऊ या

अन्य वानर स्त्रियांनी ही आपापले अलंकार परिधान केले. सीतेला पाहण्यासाठी त्या सर्व उतावीळ झाल्या होत्या तारा बरोबर त्या ही विमानात चढल्या. आता विमान पुन्हा आकाशात उडाले. तेव्हा रामाने सीतेला हृदयभूक पर्वत दाखवला प्रथम तो सुग्रीवाला जेथे भेटला ती जाग पण दाखवली सीता हरवल्यावर जेथे असून आपण विलाप केला ते स्थान ही रामाने सीतेला दाखवले कबंधाचा जेथे वध केला तो प्रदेश दाखवला. याशिवाय अन्य प्रमुख प्रदेश ही दाखवले

अत्रि महर्षींचा आश्रम, गुहाचे निवास-स्थान, शृंगबेरपुर, चित्रकूट भरद्वाज मुनींचा वाश्रम आदि प्रवेशावरून उच्च विमान अयोध्या नगरीकडे येऊ लागले.

एक हजार एकशे सोळा!

अनुराधा लहान असतानाच तिची आई वारली. वडिलांनी दुसरं लग्न केलं

सोळाव्या वर्षापर्यंत अनुराधा आपल्या आजीकडेच वाढली. सायन आई दुर्गा मोठी मांडखोर चांडाळीण होती

एके दिवशी नवरा जेनायला बसला तेव्हा दुर्गा म्हणाली- "आता आपल्या लाडक्या लेकीला घरी घेऊन या. चार-पाच वर्षे इथं ठेवून मग लग्न करून टाकू."

दुर्गाचा नवरा होता आईलबेडा बापको करील ती पूर्व! काही वाद-विवाद न करता तो अनुराधांना आपल्या घरी घेऊन आला

दुर्गाचा एक भाऊ शहरात राहत होता. त्याचा एक दोस्त होता राजू. काही हुंडा घायला न लागता राजू अनुराधांशी लग्न

करील असं दुर्गाने नवऱ्याला समजावून सांगितलं

लग्नापूर्वी राजूने सांगितले की त्याला शहरात चांगली नोकरी आहे लग्न करून शहरात आल्यावर एक आठवड्यां भरातच अनुराधांना कळून चुकलं आपल्या नवऱ्याच्या नोकरी बाबत!

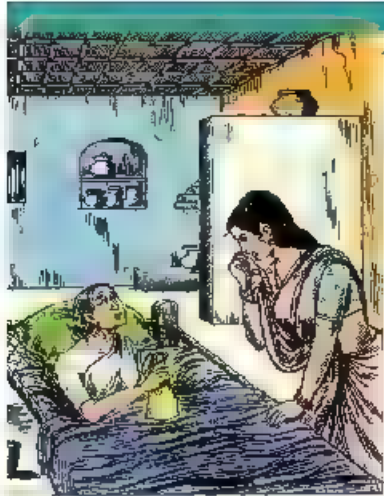
अनुराधाने एरोपरीने आपल्या नवऱ्याला सांगून पाहिलं "बो-या करून मिळणाऱ्या पैशांनी कधी सुख-शांति मिळणार नाही"

बायकोच्या या उपदेशाची टिंगल करील राजू म्हणायचा- "जीवनाची कला न जाणणारे काबाड-कष्ट उपसतात तुम्हा सांगण्याप्रमाणे मेहनत करायला मी काही मूर्ख नाही!"

अनुराधा शहरात आल्याला सहा

रामदास जाळवले

महिने झाले एकदा आजीकडून तिरोप आला की नाहीला रोवटच एकदा भेटण्याची तिची इच्छा आहे. एक माझ्याची गाडी ठरवून ती लगेच आवीकडे गेली. आजीची तब्येत फारच खालाबलेली तिने पाहिली.

अनुराधाकडून तिचा तब्येत कसा आहे हे जेव्हा आजीला समजलं तेव्हा तिला खूप वाईट वाटलं. दुःखी कष्टी म्हातारी म्हणाली- "बेटा, आता काय करता येणार? जे झालं, ते झालं!" असं म्हणत म्हातारीने उशीखालून एक पिशाची काढली नि म्हणाली- "भेटीदाखल एक हजार एकशे सोळा रुपये दान शुभ असतं

असं म्हणतात. इतकी रक्कम यापिशाचीच आहे. आपल्या नवऱ्याला सांग या रकमेचा उपयोग करून काही व्यापार कर." अर्थ सांगत म्हातारीने पिशाची अनुराधेच्या हाती दिली नि राम म्हटला.

अनुराधा पैशांची पिशाची नवऱ्याच्या हाती वेत म्हणाली- "आपल्याला आशीर्वाद देऊन आजीने हे एक हजार एकशे सोळा रुपये तुम्हाला दिले आहेत या पैशातून आपण काही व्यापार करावा."

राजू खरखडा हसून म्हणाला- "ही रक्कम घेऊन संध्याकाळी हा जातो, नि रात्री पर्यंत दहा हजार मिळवून आणतो."

त्याच दिवशी संध्याकाळी पैशांची पिशाची आपल्या विश्वात घालून राजू शाराबाहेर पडला. एवढ्यात एक घोडा-गाडी येऊन दाराशी थांबली.

आतल्या माणसाने तोंड बाहेर काढून राजूला विचारलं- "देवीच्या देवळाकडे जायचा रस्ता कोणता?"

राजूने माहिती दिली- "त्यासाठी आपल्याला बरंच दूर जावं लागेल चला, मीच घेऊन जातो तुम्हाला."

राजू गाडीत बसला. देवळापाशी आल्यावर तो माणूस गाडीतून खाली उतरला. राजूचे आभार मानून लगबगीने आत निघून गेला

राजू जेव्हा आरामात गाडीतून उतरत

होता, तेव्हा गाडीत त्याला एक पत्र दिसलं. नीलकंठ नावाच्या माणसाने आपली बयको भानुमतीला लिहिलेले ते पत्र होतं.

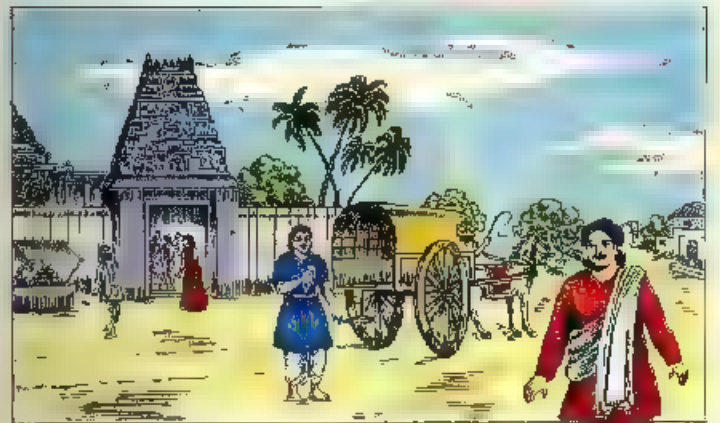
पत्रात लिहिलं होतं- "मी खमासाठी शहरात जातो आहे. पंचवीस हजार रुपयांचा जो हार खरेदी केला, तो तुला परतत नाही. तो धोवून दुसरा हार बनविण्याची तुझी इच्छा आहे. आता तू देवीच्या मंदिरात असणार हे मला माहीत आहे. म्हणून एक माणसाबरोबर हे पत्र पाठवीत आहे. त्याच्या हस्ते हार पाठवून दे. शहरात जाऊन दुसरा हार बनवून आणीत "

हे पत्र वाचून राजूला अत्यानंद झाला.

त्याला वाटलं आता आपलं भाग्य उजळलं! जरा ही विलंब न करता तो देवीच्या देवळात गेला.

पंचवीस वर्षे वयाची एक वाई एका बाजूला बसली होती. राजूने विचारलं- "आपलंच नाव भानुमति का?"

तिने होकारार्थी मान हलवली. राजूने पत्र तिच्या हाती दिले पत्र वाचून ती म्हणाली- "मी आताच तो हार पार्वतीला दिला. आपल्या मुलीच्या लग्नासाठी पंधराशे रुपये तिने माझ्यापाशी मागितले. पण माझ्याजवळ एवढी रक्कम नव्हती तिने विनंती केली की मी जर आपला हार तिला दिला तर तो गहाण

देवून ती पैसे मिळवील."

जालेली सुवर्ण-संधि पाहता पाहता हातची गेली साबटल राजूला फार वाईट वाटलं, पण दुसऱ्याच क्षणी त्याच्या मनात एक नवी आशा पालवली.

तो भानुमतीला म्हणाला-"मालक पुन्हा शहरात केव्हा जातील कोण जाणे? ते काम आताच पूर्ण झालेलं वरं. माझ्यापाशी एक हजार एकशे सोळा रुपये आहेत. तुम्ही ज्या पार्यंतीबद्दल म्हणत आहात तिला ही रक्कम देऊन आपला हार घेऊन या. मी नीलकंठजींकडून माझे पैसे मागून घेईन."

राजूने दिलेली पिशवी भानुमतीने

घेतली नि म्हणाली-"पार्यंतीचं वर इथंच देवळामागे आहे. ही रक्कम तिला पुरेशी आहे की नाही-आता विचारून येते." तीन-चार मिनिटातच भानुमति हार परत घेऊन आली. राजूला म्हणाली-"मालकांना सांग की हार अगदी शोभासारखा झाला पाहिजे. असं होऊ नये की पुन्हा काही चूक व्हावी, जन् पुन्हा हार नव्याने करावला सांगवा."

राजू आपल्या बुद्धिमत्तेवर नेहदू खुश होता. तो परमानंदच्या दुकानी गेला. आपला चोरीचा माल विकण्यासाठी बहुधा तो इथंच येत असे. राजूकडे पहात म्हणाला-"वा राजू, नक्की सोंच्याचा हार देऊन मला घोळा देऊ पहातोस?" असं म्हणून त्याने हार जमिनीवर टाकून दिला.

राजूला वाटलं जशी आपल्या डोक्यावर बीज कोसळली, त्याने कित्येक हुशार लोकांना आपली कला दाखवली होती. अनेकांना त्याने पालवे पाडले होते. पण आज दुसऱ्या कोणी त्याला छटा शिकवला होता. या पराभवाने त्याचा थरकाप झाला. त्याच्यापुढे प्रश्न होता आता बायकोला कसं तोंड दाखवावं?

निराशा राजू संध्याकाळपर्यंत गल्ली-बोळातून हिंडत राहिला. संध्याकाळी बरी आला. घरात सगळीकडे अंधार होता, नि अनुराधा घरात नव्हती.

घरात प्रवेश करून त्याने दिवा लावला, तेव्हा टेबलावर अनुराधाने लिहिलेले पंच सापडले.

पत्रात लिहिलं होतं-"माझी मैत्रीण भानुमति आणि तिचे पति नीलकंठ यांना माझ्याकडून आपणाबाबत सर्व गोष्टी समजल्या. आपला स्वभाव, आपल्या सवयी आणि आपला धंदा जाणून आपल्याला एक धडा शिकवण्याचा त्यांनी निश्चय केला. आणि धडा असा जो जन्मभर आपल्या स्मरणात राहील. हे सर्व नाटक त्यांनी रचलं. चोर व धोक्याबाज माणसाची बायको म्हणून घेण्यापेक्षा सरण बरं! मृत्यु-समयी माझ्या आजीने जे एक हजार एकशे सोळा रुपये दिले, त्यामुळे माझी हिंमत वाढली. या रकमेतून दोन गायी खरेदी करून दुधाचा व्यवसाय केला तर सन्मानपूर्वक जीवन जगेत. म्हणून मी आपल्या घारी जाण्याचा निर्णय घेतला आहे. अजून ही

उशीर झालेला नाही. आपण आपल्या वृत्तीत बदल करा, चोरीचा धंदा सोडून द्या. आपल्या बुद्धीचा सदुपयोग करा. 'मी सन्मागावर जाऊ शकेत, परिव्रम करू शकेत' असा आत्मविश्वास असला तर उद्या सूर्यास्तापर्यंत बाबाकडे या."

वच वाचून राजूच्या डोळ्यांवरील आपण नाहीशी झाली. ज्या बुद्धिमत्तेच्या जोरावर तो गर्व करीत होता, ते सर्व छोटं होतं. अनुराधेसारखी बायको मिळाल्यावर ही त्याने आपणात काही सुधारन करता तिच्यावर अन्यायच केला. म्हातारीने दिलेली रक्कम प्रामाणिकपणे केलेल्या मेहनतीची कमाई होती, तिने राजूला योग्य मार्गावर आणले. दुसऱ्या दिवशी सूर्योदया पूर्वीच राजू नसपणे अनुराधाच्या दरवाजावर जाऊन उभा राहिला. आपल्या नवऱ्याचे स्वागत करताना अनुराधाही ही खूप आनंद झाला.

ईश्वर्या

एका गावात बलभद्र नावाचा एक गरीब भोंतकरी रहात असे. त्याला बरीच मुलं-बाळ होती. बलभद्र रोज जंगलात जाई नि लाकडं तोडून आणी. ती विकून जे थोडे-फार पैसे मिळत, त्यातून मुलांना कंजी पाजी आणि नवरा-बायको पण पीत. बलभद्र खूप काम करी, कष्ट उपसे, तरी पण परिबासतील सर्वांचं पोट भरणं त्याला कठिण होई.

एक दिवशी भल्या पहाटे बलभद्रने कुन्हाड खांदावर टाकली नि जंगलात जायला निघाला. रस्त्यात भुर-भुर पाऊस सुरू झाला. जंगलात पोचपर्यंत मुसळधार पाऊस सुरू झाला. इतक्यात त्याला जंगलात एक ओसाड धर्मशाला दिसली. तो धावत-पळत तेथे गेला नि

आडोशाला उभा राहिला. पाऊस थांबायची तो आता वाट पाहू लागला.

पण पाऊस थांबायचं नाव घेई ना! त्याने विचार केला-“वाळकी लाकडं पावसात सर्व भिजून गेली असणार. ओली लाकडं कोण खरीदणार? आज मुलांच्या नशिवात कंजी सुद्धा नाही.” निराशेने बलभद्र धर्मशालेत इकडे-तिकडे पाहू लागला. एका बाजूला त्याला एक लाकडी मूर्ति दिसली. ती पाहून त्याला थोडी आश्चा निर्माण झाली. जवळ जाऊन पाहिलं तर ती एक देवीची मूर्ति होती.

बलभद्र विचार करू लागला-“मूर्ति देवीची असो वा देवाची लाकडाचीच तर आहे ना! हीच मूर्ति फोडून घेऊन गेलो, तर चारपैसे मिळतील. बायको नि मुलांना गरम-गरम कंजी तरी पाजता येईल.”

बलभद्राने कुन्हाड उचलली आणि मूर्तीचे तुकडे करणार, एवढ्यात मूर्तीतून राबड बाहेर पडले-“बाबं, बाबं जे दुष्टा, माझं डोकं फोडणार? मला तू काय समजला आहेस?”

बलभद्राने तावडतोब कुन्हाड खाली टाकली नि मूर्तीला प्रणाम करून म्हणाला-“माते, मला क्षमा कर. मी लाकडं तोडायला आलो नि पाऊस सुरू झाला. बस, आज जाता माझ्या मुलांना भुकेनच रहायला लागणार.”

मूर्ति म्हणाली-“जरे, तुझं दारिद्र्य मी समजते. मी तुझ्यावर रागावले नाही. तुला सुखी वनविषयाचा उपाय माझ्याजवळ आहे. तू घरी जाताना एक नवं भांडं घेऊन

जा. माझं स्मरण करून ते चुलीवर ठेव. चुलीवर भांडं ठेवताने, तुझ्या कटुवाला पाहिजे तेवढं शिजलेलं अन्न तुला मिळेल. जा आता आपल्या घरी!”

बलभद्राने कुन्हाड फेकून दिली. मूर्तीला साष्टांग नमस्कार केला. पावसाची पर्वा न करता ती घराकडे निघाला.

रिक्त हस्ते आलेल्या बलभद्रकडे पाहून आश्चर्य प्रकट करीत बायको म्हणाली-“आज लाकडं नाही आणलीत? आणि कुन्हाड कुठे आहे?”

जंगलात जे पडलं ते सारं बायकोला सांगून बलभद्र म्हणाला-“आता लाकडं नि कुन्हाड यांची काही जरूर नाही. देवीची कृपा-कृष्टि आपल्यावर आहे.

बलभद्राची बायको एक नव भांड वेऊन वाली. त्याच्यावर झकण ठेवलं. भांड चुलीवर ठेवलं नि उतरवलं. झाकण उघडून पाहिलं तर ते खाच-बदार्थांनी भरलेलं होतं. भरपूर जेवल्यानंतर त्यांना छान झोप लागली.

आता बलभद्राच्या परिवाराला खाण्या-पिण्याची चिंता राहिली नाही. रोज त्यांना स्वादिष्ट भोजन मिळू लागले. ते स्वतः पीटभरं खोतच, आपल्या आसपासच्या लोकांना ही बोलवू लागले.

बलभद्राच्या घराजवळच दुसरे एक घर होतं. त्या घराच्या मालकीणीचं नाव मंदोदरी. तिने पाहिले की जो बलभद्रा

परिवार केवळ कंजी पिऊन रहायचा, आज हे लोक स्वादिष्ट भोजन करीत आहेत. तिच्या मनात विचार आला—'असं स्वादिष्ट भोजन तर आम्हा पैसेवाल्यांना ही मिळत नाही. ही कर्म-वरिणी माणसं रोज पक्वान्नं करी बनवू शकतात? ए काएकी हे लोक इतके संपन्न कसे झाले? काय बरं घडलं असावं?'

बलभद्राच्या सहान मुलाला बोलवून मंदोदरीने विचारले—'अरे छोटे, तुम्हा आप जंगलात जाऊन लाकडे तर आणीत नाही. मग पक्वान्ने तुम्ही आई करी बरं बनवू शकते?'

बलभद्राच्या छोटेया मुलाने मंदोदरीला सगळं रहस्य सांगून टाकलं. तो म्हणाला—'जंगलातल्या देवीने आमच्यावर कृपा केली आहे. आम्हाला जे पाहिजे ते सर्व ती या भांड्यातून आम्हाला देते. आमची आई अन्न शिजवीत नाही, नि वाघा बाजायतून काही आणीत नाहीत.' छोटेने जंगलात जे घडलं ते सर्व मंदोदरीला सांगून टाकले.

हे सर्व ऐकून मंदोदरीच्या मनात तीव्र ईर्ष्या जागृत झाली. तिने आपल्या डोक्याला एक पट्टी बांधली आणि कोपन्यात कव्हत बसली. घरातलं काही काम केलं नाही, की स्वयंपाक केला नाही. मुलं जवळ आली नि खायला मागू

लागली. शिवाय देऊन तिने मुलांना हाकलून लावले.

दुपारच्या वेळी नवरा घरी आला. त्याने पाहिलं आज बायकोने बूबूच पेटवली नाही. मंदोदरीला विचारलं—'काय ग, आज झालंय तरी काय तुला? तब्येत बरी नाही का?'

ईर्ष्याच्या आगीत होरपळलेली मंदोदरी म्हणाली—'चूल सुद्धा न पेटवता मेवे-मिठाया लोकांना मिळताहेत! आणि मीच एक अशी, मेहनत-कावाडकष्ट करून काही फायदा नाही.'

मंदोदरीकडून सगळं काही ऐकून झाल्यावर नवऱ्याने विचारले—'वरं, मी आता काय करूं?'

'मला काय विचारताय? कुन्हाड घेऊन जंगलात जा. देवीवर कुन्हाड उगारून चांगली धर्मकावणी घा तिला. तिच्याकडून भांड्याचं वरदान मिळवा. तुम्ही हे काम केलं नाहीत, तर मी नाही स्वयंपाक करीत बसणार! समजतं?'

'असं रागाच्या भरात देवीचं का डोकं फोडायचं?' नवऱ्याने विचारले.

'तुम्हाला तर थोडी सुद्धा अक्कल नाही. प्रार्थना करून जी देवी वरदान देत नाही, तिला शिक्षा करून आपण वरदान मिळवत पाहिजे.' मंदोदरीने नवऱ्याला समजावत.

बायकोचं म्हणणं ऐकत नाही तर आपलं जीवन खडतर होणार हे नवऱ्याच्या मक्षात आलं. त्याने कुन्हाड घांयावर टाकली नि जंगलाच्या वाटेने चालू लागला. जरा शोधल्यावर त्याला ती धर्मराय नि तेथील लाकडाची देवीची मूर्ति सापडली. मूर्ति दिसताच नवऱ्याने आपली कुन्हाड देवीवर उगारली.

दुसऱ्याच क्षणी धरणी-कंय झाला. बीज चमकली आणि त्याबरोबरच मंदोदरीच्या नवऱ्याची दृष्टि नाहीशी झाली. तो जांघळ झाला. त्याला काही दिसेनासं झालं. कुणी तरी आपल्याला साथ मारलीय असा त्याला भास झाला.

तो खाली पडला. त्या स्थितीत त्याला एक भयंकर स्वर ऐकू आला.

"बुष्टा, माझं डोकं फोडायला निघालास? मला कोण समजलास तू?"

मंदोदरीचा नवरा खूप घाबरला. त्याच्या शरीराचे सर्व अवयव हिले पडले. तो रागाने जाल झाला. दीन होऊन देवीला म्हणाला-"क्षमा कर माते, मी असा घोर अपराध केला आहे, की काही ही शिक्षा केलीस तरी ती कमीच होईल. पण मला हे समजत नाही-बलभद्र तुझाशी असाच वागला, तेव्हा तू त्याच्यावर कृपा केलीस. मग माझ्यावरच तुझा असा राग का बरे?"

"बलभद्र जन्म-दरिद्री आहे. तू काही गरीब नाहीस. तुला कशासाठी क्षमा करू सांग बरं?" देवीने विचारले.

"तो गरीब असला, तर मी अडाणी आहे, माते, मला क्षमा कर." असे म्हणत त्याने देवीला साष्टांग नमस्कार केला नि गायबवा कक्षन रडू लागला.

देवी म्हणाली-"एक अटी वर मी तुला क्षमा करीन. बलभद्रच्या भांड्यात सर्व पक्वान्न येतील असं वरदान तर मी त्याला दिलं, पण तुपाची व्यवस्था करायला मी विसरले. विचारे तुपावाचूनच सर्व पक्वान्न खातात! तू रोज त्यांच्या घरी जायचं नि एक शेर तुप त्यांना द्यायचं. आहे कवूल?"

"जशी तुझी इच्छा. तुझ्या आज्ञेप्रमाणे मी करीन. पण माझ्या अपराधाबद्दल क्षमा करणार नं?" मंदोदरीच्या नवऱ्याने देवीला विचारले. आता त्याचं सगळं दुःख संपलं. घरी येऊन त्याने बायकोला सर्व वृत्तांत कथन केला, आणि म्हणाला-"कुणी तरी किती बरोबर सांगितलंय-स्त्री बुद्धि प्रत्यक्षातका! आता रोज बलभद्रकडे एक शेर तुप पाठवीत जा."

ती विचारी काय करणार? नवऱ्याने सांगितल्याप्रमाणे रोज बलभद्रकडे एक शेर तुप पाठवू लागली.

बहुरूपा वसुंधरा

सोण्याची झाडे

"एक हजार वर्षेही छा आणि एक सायनातचा मुझ लागला. नीस नरें त्याचे देखरेख करून त्याचा पूर्ण विकास करण्याची प्रथावतरी आसवी. नीस इगानी आपणाला रांभर पट म्हणजे एक लव्ह रुपये मिळतील." असल्या वसुंधराती अलीकडे अगण खूपच वावरो. याचा अर्थ असा की सागवान लाकडाची किंमत गोण्यासारखी आहे. एखाद्या नव्हे पारलंकेने दोन सोरोपस लागवानला गोमंभ ममजलात. 'न्युट्रान एविएशन' नामक तंत्राचा उपयोग करून जेव्हा सागवान वृक्ष त्यांनी करवीगे कपले तेव्हा त्याच्या बुड बसले त्यांना सोण्याचे कण सापडले. अशा प्रकारच्या वृक्षास त्यांनी नाव दिलं- 'साक नांग'. थाम साधेत सागकनाला

म्हणनात 'साक', 'नांग' म्हणजे सोनं. दक्षिण भारतात बरी लोक सोण्याचा 'जंगम' म्हणतात.

झाडांवरील वलये

हल्ली निरनिराळ्या प्रकारच्या संस्था स्थापन होत आहेत. पण आपण अशा एकाद्या संस्थेबद्दल ऐकलं आहे का, जिने सभासद केवळ मुजब होत शकतात? उत्तर प्रदेशात 'इलाइट मंदर ट्रीज' नावाच्या एका संस्थेची स्थापना केली आहे. मिन, लाभूझ, जामूळ, देवदार, शीशम, चिंच यांच्या विविध जातींचे ३४०० वृक्ष या संस्थेचे सभासद आहेत. जे वृक्ष या संस्थेचे सभासद आहेत, त्यांना उदकूष जी निर्माण करता येते. सभासदत्व पाहिजे असेल तर मुलत तो वृक्ष मुड्ड असला पाहिजे, त्याचा बुंधा सरळ असला पाहिजे, फांडा डेरदार असल्या पाहिजेत, पाने घनदाट असली शहिवेत. बशा वृक्षांना 'मंदर ट्रीज' म्हणतात. सभासद झालेल्या प्रत्येक साकाच्या बुंध्यावर एक पिशूट कलस अंकित केले जाते. नंतर त्याच्या वीजांचे अंकुर उत्पन्न करण्यात येतात. त्यांना 'इलाइट मंदर' संबोधले जाते. अशा वृक्षांचे भोवती दोन बलये अंकित केली जातात. नंतर पांढी बीजे अन्यत्र पाठविण्यात येतात. हे विमाणे भाषितवाली आहे. यातून मुंदणारे अंकुर मुड्ड आहेत असे विवृत जलवावर का वृक्षांभोवती विसरे पिशूट बलय अंकित करण्यात येते.

उंच वृक्ष

कॅलिफोर्नियातील हंबोल्ट स्टेट पार्क येथे असलेला मात चंदन वृक्ष ११२ मीटर उंचीस आहे. बगातील सर्व वृक्षात हाच सर्वात उंच आहे असे म्हणतात. याचं नाव लेबलस 'ह्युग्री खेन'. १४९९ येथे झोपडलेल्या या वृक्षाच्या मुंध्यावरील बलये पाहता असे वाटते की हा तीन हजार वर्षांचा असावा. ऑस्ट्रेलियातील क्लिबोरियामधील विनांवेरीचा वृक्ष सर्वात उंच मानला जात असे. पण असे म्हणतात की तेथेच एक दुसरा निलांगरीचा वृक्ष आहे. त्याची उंची आहे १४३ मीटर!

